

Hatvan éve történt:

csehszlovák-magyar lakosságcsere

A **Barátság** melléklete

A melléklet a Magyar Tudományos Akadémia
Kisebbségkutató Intézetének közreműködésével készült.

A csehszlovákiai magyar kisebbség felszámolásának politikai forгатókönyvei a második világháború után

Az 1945-ben újralakult, és a kommunista hatalomátvételig működő harmadik Csehszlovák Köztársaság működését, radikális nemzetállami irányultságát a Nemzeti Front koalíciós kormánya által 1945. április 5-én Kassán elfogadott kormányprogram határozta meg. A londoni emigrációjából Moszkván keresztül hazatérő Edvard Beneš köztársasági elnök – a Klement Gottwald vezette moszkvai csehszlovák kommunista emigráció nyomásának engedve – olyan programhoz adta hozzájárulását, amely a háború utáni újjáépítés mellett megteremtette a csehszlovák kommunista párt belpolitikai térhódításának a politikai bázisát is. A helyi nemzeti bizottságok intézményének és az államosítások gyakorlatának bevezetésén túl, a szovjet nagyhatalmi befolyás elismerésének kinyilvánítása révén.

Mindezek mellett a kassai kormányprogram elismerte a cseh és szlovák nemzet egyenrangúságát, kijelentve, hogy a megújuló állam a két szláv nemzet közös nemzetállamaként jön létre. Az új csehszlovák kormány ugyanakkor a londoni csehszlovák emigráns kormány által kialakított „nemzetiségi politikai irányelveket” elfogadva, a tiszta szláv nemzetállam eszméje mellett kötelezte el magát. Az 1938-1945 közötti negatív tapasztalatokra hivatkozva a megújuló csehszlovák államban nem kívánt helyet biztosítani a két nem szláv kisebbségnek, a németeknek és a magyaroknak. A szövetségi hála jegyében és a különleges csehszlovák–szovjet viszony biztosítékaként Beneš elnök s az új prágai kormány felajánlotta Kárpátalja területét a Szovjetuniónak. Erről a szovjet kormánnyal 1945. június 29-én kétoldalú külön-megállapodást írtak alá.

A háború befejezését követően a csehszlovákiai hatóságok, a csehszlovák katonai és partizánalakulatok országszerte igyekeztek a németeket és magyarokat szülőföldjük elhagyására kényszeríteni. A szudétánémet területeken a csehszlovák hadsereg és a karhatalom, de a közigazgatás is bekapcsolódott a németek tömeges elűzésébe. Provokációk, rablások, kényszerintézkedések, koncentrációs táborok rendszere jelezte a csehszlovák hatóságok elszántságát. A legsúlyosabb, a legtöbb halálesetet kiváltó konfliktus 1945. május végén történt, amikor a – harmincezer fősnél is nagyobb – brünni (brnói) német

Szarka László

közösség osztrák területre történt kényszer-kitelepítése zajlott. Ez volt az úgynevezett brünni halálmenet, de az 1945. július 31-i aussig-i (Ústí nad Labem-i) németellenes pogrom idején is sokan haltak meg. Összességében a hárommilliónál több szudétánémet közel egynegyedét a háború utáni első négy hónapban erőszakos eszközökkel üldözték el („wilde Vertreibung”) szülőföldjükről.

A csehszlovák parlament 1945. október 28-i összehívásáig országos szinten

Beneš köztársasági elnök dekrétumai, Szlovákia vonatkozásában pedig egyrészt a tartományi parlament szerepét betöltő Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) és a tartományi kormányként működött Megbízotti Testület rendeletei pótolták a parlamenti törvényeket. Az 1945. május-júliusi elnöki dekrétumok és a szlovákiai rendeletek egy része a német és a magyar kisebbség teljes jog- és vagyonfosztásához vezetett, miután elrendelték a mezőgazdasági vagyon elkobzását, az állami és más közhivatalokból való elbocsátást, a háborús bűnösök, német és magyar nemzetiségűek büntetőjogi felelősségre vonását, a kisebbségi nyelvi jogok felszámolását stb.

A csehszlovák kormánynak 1945 augusztusában, a potsdami konferencia határozatával sikerült elérnie, hogy a helyben maradt, közel 2,5 millió németet szervezett keretek közt telepíthette ki Németország megszállási övezeteibe. Ugyanakkor Prága és Pozsony kénytelen volt tudomásul venni, hogy a győztes nagyhatalmak a közel 700 ezres szlovákiai magyar kisebbség egyoldalú kitelepítéséhez nem adták a hozzájárulásukat. A célul kitűzött szláv nemzetállam megvalósítása érdekében Potsdam után a csehszlovák központi kormány és a szlovákiai végrehajtó hatalmat képviselő szlovákiai megbízotti testület kénytelen volt nekifogni a Magyarországgal megkötendő lakosságcsere-egyezmény előkészítéséhez.

Ezért nem született meg az a beneši dekrétum, amely a német és a magyar kisebbség kitelepítését szabályozta volna. A már előkészített dekrétumból a kitelepítést szabályozó cikkelyeket kihagyták, és csak a belső telepítésre vonatkozó rendelkezések alkották az 1945. évi 88. számú dekrétum tartalmát.

Ezzel együtt a kisebbségi magyar közösséggel szemben 1945 áprilisától – a harmadik Köztársaság közigazgatása, szlovákiai törvényhozói szervei mű-

ködésnek kezdetétől – fogva megszülettek és életbe léptek a jogfosztó intézkedések. A dekrétumok és nemzeti tanácsi, megbízotti rendeletek a kisebbségi magyarokat megfosztották állampolgári, vagyoni, szociális és nemzetiségi jogaitól.

A kitoloncolás terveitől a lakosságcseréig

A világháború befejező szakaszában a csehszlovák hadsereg, a szlovák ellenállás, majd pedig a csehszlovák kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács részéről is többször mérlegelték a magyarok németekéhez hasonló „vad elűzésének” lehetőségét. Közvetlenül a front elvonulása után a csehszlovák katonai és polgári hatóságok igyekeztek olyan légkört teremteni, hogy a magyarok tömegesen hagyják el a szülőföldjüket s meneküljenek át Magyarországra. Az évszázadok óta helyben lakó magyar paraszt népesség nem érzett azonban magában semmiféle büntudatot a visszatérő csehszlovák hatóságokkal szemben.

Vavro Šrobár pénzügyminiszter 1945. áprilisi tervezete a szlovákiai magyarok 70 százalékának a németekhez hasonló elűzését javasolta. Ezt ugyan nem sikerült elérnie, de az Érsekújvár környéki magyar falvakban, mint például Andódon, Udvardon és Tardoskedden is rögtön a háború utáni hónapokban megpróbálták elűzni és a határokon túlra kényszeríteni a felvidéki magyarokat.

A Šrobár-féle tervezet 1945. április 13-án a Zdeněk Fierlinger csehszlovák miniszterelnök által vezetett kormányküldöttség és a Szlovák Nemzeti Tanács elnöksége között létrejött megállapodás alapján rövid ideig a magyarkérdés megoldása legfontosabb forgatókönyvének számított. Ennek alapján három lépésben tervezték a szlovákiai magyarság egyoldalú, erőszakos és teljes kitelepítését. Elsőként az 1938 után betelepült magyarok kitelepítése, másodjára a magyar irredenta, nyilaskeresztes, illetve Csehszlovákia parlamentje korábbi magyar pártjainak tagjaik majd utolsó lépésként a többi összes szlovákiai magyar kitelepítése következett volna.

Paradox módon a radikális kitelepítési programnak ezt az elképzelését a két világháború között erősen nacionalista és magyarellenes színezetű Slovenská liga (Szlovák Liga) két vezető képviselője, Anton Granatier és Pavol Horváth akciója torpedózta meg. Az akkor még erős szlovák polgári pártok támogatásával nekik sikerült elérniük, hogy a szlovákiai magyar kisebbség felszámolásában a Liga eredeti elképzelései szerint a csehszlovák–magyar lakosságcsere váljék a magyarkérdés megoldásának elsőszámú eszközévé.

A szervezet két vezetője figyelmeztette a csehszlovák kormányzatot, valamint a szlovák törvényhozói és végrehajtó hatalom képviselőit, hogy a győztes jogán kieroszakolt, katonai erővel végrehajtani tervezett akció valószínűleg igen nagy nemzetközi ellenállásba ütközhet, aminek Csehszlovákiára nézve beláthatatlan következményei lehetnének. „A 400 ezer ártatlan személy vagyoni kárpótlás nélküli de-

portálása leírhatatlan káoszhoz vezetne gazdasági téren. Hiszen csupán az elhagyott házak és gazdasági eszközök őrzésére megbízható örök egész ezredeire lenne szükségünk” – írta feljegyzésében a Liga két vezetője 1945. május 4-én. Figyelmeztették a szlovák hatóságokat arra is, hogy ezzel eljuttassák az utolsó esélyt a magyarországi, romániai, jugoszláviai és ukrainai szlovákok hazatelepítésére, amely egy jól előkészített lakosságcsere keretében könnyen megoldható lehetne. Az erőszakos kitelepítéseket végrehajtó Csehszlovákia a békekonferencián szerintük semmilyen területi nyereségre nem számíthatott volna, s ráadásul amennyiben a csehszlovák hatóságok „az egykori magyar ellenzéki pártokat irredentának minősítik, lemondanánk azokról a polgári jogokról, amelyeket eddig oly következetesen hangsúlyoztunk”. A Šrobár-féle radikális kitelepítési tervezet bírálatát összefoglalva Granatier és Horváth a lakosságcsere előkészítését szorgalmazták, s a magyarok kitelepítésével kapcsolatos 1945. áprilisi szlovák álláspont újragondolását követelték. „Súlyt kell helyeznünk a megújított állam és a nemzet jó hírnevére, akárcsak a békére és a szomszédos államokkal, nemzetekkel való baráti kapcsolatokra. Ha megnyertük a háborút, törekedjünk megnyerni a békét is.”

A szélsőséges elképzelések egy ideig még befolyásolták a hatóságok magatartását. Az 1936. évi 131. számú államvédelmi törvényre hivatkozva 1945. május 5-én Pozsonyban – a helyi német és magyar közösség teljes kitelepítését tűzve ki célul – nagyszabású magyarellenes akció vette kezdetét. A német közösség tagjainak nagyobbik, a magyaroknak pedig jelentős részét az ideiglenes pontonhídon át Ligetfaluban, az ott elkülönítve kialakított táborokba zsúfolták, illetve rövid úton kiutasították az országból. A ligetfalui internálótábort, amelyhez hasonló például Szereden a korábbi zsidótábor helyén is működött, 1946 augusztusában számolták fel. Addig a pozsonyi magyarok többsége állandó ellenőrzés alatt, kötelező közmunkákra kirendelve vagy a táborba zárva élt. Hasonló folyamatok zajlottak le a kassai magyarok elűldözése, kitelepítése során is.

Az 1938 után visszacsatolt területekre betelepült anyaországiakat 1945 májusában az ország elhagyására kényszerítették. Ezt a módszert az őshonos magyar népességű településeken is megpróbálták alkalmazni. A magyar kormány és a határőrizeti hatóságok ellenállása miatt azonban sikertelenül. Az anyaországi hivatalnokokkal, tanárokkal együtt sok ezer hétköznapi munkavállaló, felvidéki származású visszatelepülő vált elsőként hontalanná a csehszlovák szervek döntésének következtében.

Az 1945. évi 71. és 88. számú elnöki dekrétum alapján elkezdődött a magyar kisebbség csehországi közmunkára való erőszakos elhurcolásának előkészítése. Ezt az eszközt a csehszlovák telepítési hatóságok először 1945 novemberében kezdték alkalmazni a magyarokkal szemben. Akkor még főként csak a munkaképes férfiakat szállították el a munkaerőhiánnyal küszködő Szudéta-vidékre. Az akciókat

kezdeményező és végrehajtó hatóságok célja kettős volt: rákényszeríteni a magyar állam képviselőit a lakosságcsere-egyezmény mielőbbi megkötésére, másrészt a telepítésekkel helyet akartak teremteni a szlovák telepeseknek. A magyarlakta területeknél a belső telepítések közéjük folyományok.

Mivel a csehszlovák kormány nem kapta meg a győztes hatalmak együttes támogatását az egyoldalú kitelepítésre, átmenetileg a legfontosabb eszközüknek a csehszlovák-magyar lakosságcsere-t tekintették. A csehszlovák és szlovák hivatalos szervek eredetileg azt remélték, hogy 300-400 ezer magyarországi szlovákot is sikerül meggyőzniük arról, hogy jelentkezzenek a lakosságcsere-akcióba. A csehszlovák hatóságok által végzett, különböző becsléseken, történeti tanulmányokon alapuló 1946. évi összeírás 450 ezer szlovák nemzetiségű, illetve származású személlyel számolt.

A csehországi deportálásokkal és a folytatódó vagyonelkobzásokkal, jogfosztásokkal kikényszerített 1946. február 27-i csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény Magyarország szempontjából kétségkívül rendkívül előnytelen megállapodást jelentett. A csehszlovák állam biztosította a maga számára a jogot a magyarországi szlovákok toborzására Magyarországon területén. Ugyanakkor szabad kezet kapott azoknak a csehszlovákiai magyaroknak a kijelölésére, akiknek a lakosságcsere keretében Magyarországra kellett távozniuk.

Mindazonáltal a lakosságcsere-egyezmény módot teremtett arra, hogy a magyar kormány az egész lakosságcsere megszervezésének, ellenőrzésének s lebonyolításának meghatározó és egyenrangú tényezőjévé váljék. A lakosságcsere-egyezmény aláírása s az első transzportok elindítása közötti 14 hónapban a csehszlovák hatóságok a csehországi kényszermunkára való tömeges és karhatalmi erővel lebonyolított elhurcolásokat (az úgynevezett csehországi deportálásokat), illetve az ország egész területén történő széttelepítést tekintették a magyarkérdés belső megoldására leginkább alkalmas eszköznek. Minthogy azonban ez a megoldás a magyar kormány, illetve a magyar és a nemzetközi közvélemény részéről is jelentős tiltakozást váltott ki, a csehszlovák s szlovák hatóságok az erőszakos asszimiláció eszközéhez nyúltak. A Szlovák Belügyi Megbízotti Hivatal által 1946. június 17-én meghirdetett úgynevezett reszlovakizációt, valamint az otthonaikból elűzött és földjeiktől megfosztott magyarok helyére való szlovák betelepítést tekintették a magyarkérdés végleges felszámolásához vezető politika – a belső telepítéseket és a magyarországi kitelepítéseket – kiegészítő eszközeinek.

A szlovákiai magyarok legnagyobb tömegeit érintő, a jelentkezések alapján összesen több mint négyszázezer emberre kiterjedő 1946-1947. évi reszlovakizációs akció a magyar nemzetiség megtagadásáért, a szlovák nemzetiség választásáért – egy névleges kérelem formájában – mindenre felmentést ígért. A reszlovakizáltak visszakapták a csehszlovák

állampolgárságot és az azzal járó jogokat, maradhattak házaikban, művelhették földjeiket és az első ígéretek szerint a csehországi deportálások, illetve a magyarországi áttelepítés sem fenyegette őket többé. Az eredetileg a korábban magukat szlováknak vallók részére meghirdetett reszlovakizáció 1946-1948 között Magyarországgal, a szlovákiai magyarsággal szemben a nyomásgyakorlás egyik legkíméletlenebb eszköze lett. A jogaikat, házukat, vagyonukat, szülőföldjüket féltő szlovákiai magyarokat nemzetiségi identitásukban, legalapvetőbb emberi jogaik egyikeben, nemzeti identitásuk vállalásában is megzsarolta a dél-szlovákiai régió etnikai átalakítását célul kitűző hatalom.

Ehhez járult hozzá a dél-szlovákiai régióknak – a mintegy háromezerezer reszlovakizált nyelvi, nemzetiségi átnevelését célzó – egynyelvűsítése. Ebbe a folyamatba tartozott a települések nevének megváltoztatása, a családnevek elszlovákosítása, a korábbi kétnyelvű gyakorlat szigorú tiltása, a magyar nyelvnek az iskolai nevelésből és az egyházi életből való kitiltása, a magyar kisebbségi közösség tilalmakkal való megbénítása, a magyarnyelvűség és a magyar nyelvű kultúra minden nyilvános formájának büntetése. Azt követően, hogy az 1946. augusztus–szeptemberi párizsi béketárgyalásokon a csehszlovák küldöttségnek nem sikerült keresztül erőszakolnia a nem reszlovakizált és a lakosságcserebe nem vonható szlovákiai magyarok kitelepítését, a csehszlovák politika igen határozott előkészületeket tett a magyarkérdés úgynevezett globális megoldására. Ennek részeként a reszlovakizáltakat és a többi Szlovákiában maradt magyarokat – a párkányi járásból kiindulva – egytől-egyig Csehországba tervezték kitelepíteni és ott minden lehetséges eszközzel asszimilálni.

A vizsgált időszak összes kisebbségellenes intézkedéssorozata kétségkívül egységes politikai szándékot, a szlovákiai magyar kisebbségi közösség teljes felszámolását volt hivatott elérni, így kutatni is csak egységes folyamatként lehet. A Dél-Szlovákia nemzetiségi megtisztításához igénybe vett eljárások, tervek, akciók egymással szorosan összefüggtek, a szlovákiai Telepítési Hivatal, a Megbízotti Testület, illetve a prágai kormány, valamint annak bel- és külügyminisztériuma a kialakult helyzetet és Magyarország magatartását figyelembe véve döntött a rendelkezésre álló eszközök felhasználásáról.

A szlovákiai magyarellenés intézkedéseket kezdetől fogva komoly gazdasági érdekek is motiválták. Így például a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. februári rendelete, amely a szlovákiai németek és magyarok földingatlanainak elkobzásáról rendelkezett, a „szlovák föld” visszaszerzésére hivatkozva valójában a földtulajdon radikális nacionalizálását szolgálta. A két nem szláv csehszlovákiai kisebbség ellen irányuló első – valóban átfogó – köztársasági elnöki rendeletet Edvard Beneš 1945. május 19-én adta ki (1945/5. szám alatt), amelynek értelmében – a Szlovák Nemzeti Tanács 1945/50. számú rende-

letével Szlovákia területére is szabályozottan – a magyar nemzetiségű lakosok birtokaira, üzemeire, értékes vagyontárgyaira, épületeire szlovák, illetve cseh nemzeti gondnokokat kellett kijelölni. Egy héttel később az SZNT 51. számú rendelete feloszlatta az összes dél-szlovákiai magyar egyesületet, s elkobzásra ítélte azok vagyonát. Ekkor szűnt meg a magyar települések, városok és falvak sok száz magyar intézménye, például az 1925-ben alakult, galántai központú Hanza Szövetkezet, a pozsonyi Bartók Béla Dalegyesület, de még a csehszlovák államot alapító *Masaryk* elnök adományából létrehozott pozsonyi Masaryk Akadémia is.

Ebben a nyíltan diszkriminatív politikai gyakorlatban kétségkívül meghatározó szerepet játszottak Edvard Beneš köztársasági elnöki dekrétumai, illetve a Szlovák Nemzeti Tanács azokat a szlovákiai viszonyokra adaptáló rendeletei. A legtöbb negatív következménnyel az 1945. augusztus 2-án, a potsdami jegyzőkönyv aláírásának napján megjelent 1945. évi 33. számú elnöki rendelet járt. Ez az aktív antifasiszták kivételével automatikusan megfosztotta a németeket és magyarokat a csehszlovák állampolgárságtól, függetlenül attól, hogy 1938-1945 között Németország, illetve Magyarország vagy – a csehekhez és szlovákokhoz hasonlóan – a Cseh-Morva Protektorátus, a Szlovák Köztársaság polgárai maradtak-e. Ez az elnöki dekrétum vált a szlovákiai magyarság minden további jogfosztásának és jogsérelmének alapvető forrásává. A közel hárommillió német és hatszázezer magyar külföldivé minősítése ugyanis eleve kizárta a két kisebbséghez tartozókat az állami intézményekben, munkahelyeken való alkalmazásából, az államosítások során elrendelt kártalanításokból, a hadikárok megtérítéséből, a nyugdíj és más állami járulékok folyósításából.

Az állampolgári, kisebbségi, vagyoni s szociális jogok megvonásával a szlovákiai magyarok gyakorlatilag a teljes jog- és létbizonytalanság állapotába kerültek. A szülőföldjükről elűzött és az úgynevezett globális kitelepítés keretében teljes felszámolásra ítélt magyar közösség helyére a külföldi szlovák „reemigránsok” és az észak-szlovákiai területek szlovákjainak százezreit szerették volna betelepíteni. Mindez szorosan kapcsolódott ahhoz a hatalmi harchoz, amely a kommunista párt hatalomátvételt volt hivatott előkészíteni. A magyarkérdés radikális megoldására törekvő politikai elképzelések ugyanis a kommunisták szlovákiai bázisát erősítették volna.

A kényszertelepítések és következményeik

A csehországi deportálások, az 1947. április 12-én beindított csehszlovák–magyar lakosságcsere következményei rendkívül súlyosak voltak. A kitelepítésekkel és a reszlovakizációval járó migrációs és asszimilációs veszteségeket az 1950. évi népszámlálás adatai is tükrözték. A szlovákiai magyarok lélekszámának – mint utóbb kiderült – átmeneti csökkenése mellett a közösség súlyos anyagi veszteségeket

is elszenvedett. A csehországi kényszermunkáról visszatértek igen sok esetben már nem kerülhettek vissza lakóházaikba. A földtulajdonok elkobzása, idegen telepeseknek való kiutalása, a lakosságcsere nyomán kialakult felemás helyzetek ezre sok milliárd dollárnyi vagyoni veszteséget okoztak a felvidéki magyarságnak.

A csehszlovák kormány által változatos nyomásgyakorlási manőverekkel kikényszerített lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én Budapesten *Gyöngyösi* János külügyminiszter és *Vladimír Clementis* csehszlovák külügyi államtitkár írta alá. Az egyezményt a két fél kezdetől fogva eltérően értelmezte. Míg Prága és Pozsony számára az egyezmény „a magyarkérdés megoldásának legésszerűbb formáját”, a magyar kisebbségnek „nemzetközi határozat alapján megvalósuló megbüntetését”, a kérdés „átgondolt rendezését” jelentette, a magyar fél számára a csehországi deportálások miatt elkerülhetetlen, de alapvetően egyenlőtlen megállapodás maradt. Ezzel együtt az egyezmény aláírásával Magyarországnak sikerült lefékeznie a magyar kisebbség vagyonának folytatódó elkobzását, a jogvesztések kiterjesztését, s meg tudta akadályozni a belső széttelepítés alternatívájának megvalósulását is. A lakosságcsere-re kijelölt szlovákiai magyarok számára biztosította ingóvagyonuk megőrzését, illetve a rendezett körülmények közötti magyarországi áttelepülés lehetőségét. A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményben kikötött vagyoni paritás alapelveinek folyamatos megsértése, az úgynevezett csehszlovákiai magyar háborús bűnösök körének minden szempontból indokolatlan tömegessé tétele és a kitelepítendőkhöz közeli történő – az egyezményben meghatározott kvótán felüli – besorolása azt eredményezte, hogy Magyarországnak nem maradt más eszköze a jogvédelemre, mint az, hogy 1947. áprilisáig nem járult hozzá a lakosságcsere elindításához.

Erre végül csak a csehszlovák hivatalok által 1946. november 19-étől 1947. februárjáig katonai-karhatalmi erő igénybevételével lebonyolított tömeges méretű csehországi deportálások kényszerítették a magyar kormányt. A köztársasági elnök 1945. évi 88. számú rendelete alapján összesen 44 129 személyt – mégpedig egész családokat, gyakran idősekkel és gyermekekkel együtt – szállítottak embertelen körülmények között Csehországba.

A deportálások elsősorban a komáromi, dunaszerdahelyi, ógyallai, somorjai és galántai járások magyar falvait érintették (összesen 220 faluból vittek el magyarokat). Az elhurcoltak Csehországban főleg a kolíni, žateci, Mladá Boleslav-i, pilseni és kladnoi járásokba kerültek. A deportáltak összesen 6 602 házat és 3 884 hektár termőföldet hagytak maguk után. Az üresen hagyott házakba 2 667, a termőföldekre pedig 1 703 szlovák, illetve cseh nemzeti gondnokot jelöltek ki. A deportáltak vagyonát végérvényesen azonban csak 1948. március 19-én kelt kormányrendelet alapján 1948. május-júniusában foglalták le. A magyar kormány tiltakozó jegyzéke-

ire válaszolva a csehszlovák vezetés egyértelművé tette, csak abban az esetben állítja le a csehországi kényszermunka-akciókat, ha Magyarország hozzájárul a lakosságcsere-egyezmény haladéktalan megvalósításához.

A csehországi deportálások kíméletlensége és embertelensége mély nyomokat hagyott a szlovákiai magyarság tudatában. A rendőrség és katonaság által körbekerített magyar falvak, a jéghideg vagonok, a csehországi vasútállomások rabszolga-vásárra, török hódoltságra emlékeztető jelenetei-kepei maradtak meg a kortársak emlékezetében.

A kényszermunka-akciók kegyetlenségét *Mindszenty* József esztergomi bíboros és a szlovákiai katolikus egyház vezetői, a püspökök és a püspöki kar is élesen bírálta. *Jantausch* püspök 1947 februárjában valamennyi szlovák püspök megbízásából az SZNT elnökségéhez, Beneš köztársasági elnökhöz és Jan *Masaryk* külügyminiszterhez intézett memorandumában egyebek közt leszögezte: „Amikor házaikból a zsidókat vitték el, akkor is elhatároltuk magunkat ezektől a cselekedetektől mint az emberiséggel és a keresztényi szeretettel ellenkező dolgoktól. Ma ugyanezt tesszük, mert a mostani eljárás módoszatai igen hasonlítanak azokra, amelyeket a múltban is kifogásoltunk”.

A dél-szlovákiai körzetekbe betelepített 5900 szlovákiai családnak, s a lakosságcsere során ugyanoda betelepült 9 200 magyarországi szlovák gazdasági egységnek, összességében mintegy 65 ezer szlovák nemzetiségű személynek a Csehországba deportált, Magyarországra kitelepített vagy elmenekült mintegy 110-130 ezer szlovákiai magyar házaiba, földjére való megérkezése alapvetően megváltoztatta a dél-szlovákiai városok, falvak etnikai arculatát.

A lakosságcsere – a szükséges szervezeti előkészületek gyors megtörténte ellenére is – csak 1947 áprilisában, a dél-alföldi szlovákok és a mátyusföldi magyarok cseréjével kezdődött. A magyar fél kezdetől fogva nagy súlyt helyezett a magyar szempontból előnytelen szerződés végrehajtása során a személyi és vagyoni kölcsönösség (a paritás) betartására. Így kívánta megelőzni azt a csehszlovák szándékot, hogy a lakosságcserét a szlovákiai magyarság teljes felszámolására használja fel. A vagyoni kölcsönösséget, a paritás elvének megsértése elleni állandó magyar tiltakozások ellenére sem sikerült betartani. A lakosságcsere keretében szülőföldjét elhagyni kényszerülő 76 616 szlovákiai magyar kitelepített után összesen 16 ezer hold és 15 700 lakóház maradt, a 60 257 szlovák áttelepülő után Magyarországon viszont mindössze 15 ezer hold és 4 400 lakóház.

A lakosságcsere 1947 áprilisától 1949 nyaráig tartott, igaz 1948. december 22-e után már csak az egzisztenciálisan fenyegetett magyar családok, a családgyejesítést kérvényezőök, illetve a lakosságcsere lebonyolításában önként segédkezőök áttelepülésére került sor. A lakosságcsere során kialakult vagyoni különbözet rendezésére az 1949. július 25-i csorbatói jegyzőkönyvben került sor. Ebben a lakosságcsereből származó magyar követelést a csehszlovák kormány

követeléseit (a Tanácsköztársaság okozta károkért, valamint a bécsi döntés, a második világháborús károkért a párizsi békekonferencián Magyarországra Csehszlovákiával szemben kirótt 30 millió dolláros jóvátételt, valamint a Magyarországon államosított csehszlovák vagyon együttes értékét) a két fél azonos nagyságúnak tekintette és kölcsönösen lemondott azok kiegyenlítéséről.

Václav *Havel* csehszlovák köztársasági elnök, 1990. március 15-én – tehát Hitler 1939-es prágai bevonulásának napján – a fasiszta Németország birodalmi vezérének egykori szálláshelyén, a csehszlovák köztársaság elnöki palotájában, a prágai várban fogadta *Richard von Weizsäcker* német szövetségi köztársasági elnököt. Havel – a kiválóan megválasztott időpont és helyszín által ihletett – beszédében a hívatlanul Csehszlovákiára törő Hitlerrel állította szembe a demokratikus Németország első emberének tudatosan időzített és vállalt baráti látogatását. A német elnök döntését a csehszlovák demokrácia újrakezdéséhez nélkülözhetetlen gesztusként értékelte. Havel a háború alatt elkövetett német borzalmak felvillantása után a háború utáni csehszlovák politika tévedéseit is bírálta: „Hatévnyi náci örjögés elegendő volt például ahhoz, hogy hagyjuk magunkat megfertőzni a gonoszság bacilusával, s egymást jelentgettük fel a háború alatt és utána is, és igazságos vagy túlzott felháborodásunk közepette magunkévá tettük a kollektív bűnösség erkölcstelen alapelvét. Ahelyett, hogy rendesen elítéltük volna mindazokat, akik elárulták államukat, elűztük őket országunkból, és így olyan büntetéssel büntettük őket, amelyet jogrendünk nem ismert. Nem büntetés volt, hanem bosszú. Ráadásul nem egyes személyek bizonyított bűnössége alapján űztük ki őket, hanem egyszerűen mint egy bizonyos nemzet tagjait. Abban a meggyőződésünkben, hogy a történelmi igazságtételnek megfelelően cselekszünk, sok ártatlan embert bántottunk meg, főleg az asszonyokat és a gyermekeket. És amint az a történelemben lenni szokott, nemcsak nekik ártottunk, hanem még inkább magunknak: úgy számoltunk le az egyik totális diktatúrával, hogy cselekvésünket és ezzel saját lelkünket fertőztük meg vele, ami aztán rövid időn belül úgy bosszulta meg magát, hogy képtelenek voltunk megakadályozni az új, máshonnan érkezett totális diktatúrát. Mi több: sokan közülünk, aktívan segítették világra jöttét.”

Az akadozva bár, de mégiscsak folyamatosan előrehaladó cseh-német megbékélési folyamatban kulcsfontosságú Havel-beszéd valójában a csehszlovák-magyar lakosságcsere következményeinek feldolgozásában oly sok vitát kiváltó kérdések megoldásának vezérfonala is lehetne. A csehszlovákiai magyar közösség felszámolására tett korabeli prágai és pozsonyi erőfeszítések, köztük a csehszlovák-magyar lakosságcsere vagy a reszlovakizáció háború előtti és alatti előtörténete lényegi mozzanatokban különbözött a szudétanémet kérdés történeti kontextusától.

A korabeli csehszlovákiai magyarkérdés nemzetközi megítélése épp így sok tekintetben különbözött a német kisebbség elűzésének és kitelepítésének

körülményeitől. Ezzel együtt alapjaiban mégis párhuzamos történetről, párhuzamos jelenségekről beszélhetünk.

A csehországi kényszermunka és a lakosságcsere csehszlovák hatóságok által megvalósított gyakorlata kétségteljesen a kollektív bűnösség elvének legkirívóbb gyakorlati példái közé tartozik. Az egész közösségre kiterjesztett bűn elvének tarthatatlanságát ma már mindenki, még a dekrétumok érvényességét egy kivételével kikezdehetetlennek nyilvánító szlovák parlamenti képviselők is tudatosítják. A kollektív bűnösség helyett a kollektív felelősség elvére hivatkozva még ma is akadnak szlovák politikusok,

történészek, akik megpróbálják megindokolni a korabeli diszkriminatív jogszabályokat, azt hangoztatva, hogy nem lehet a második világháború végeredményét tetszés szerint újraírni.

A Václav Havel által választott megoldás szakított ezzel a háborús logikával és a győztes-vesztes szembeállítással. A cseh–német viszonyban megfigyelhető stabilitás, kedvező fejlődés azt bizonyítja, a történelemmel, a történelmi tévedésekkel való bátor szembenézés, a kölcsönös megbékéléshez vezető önkritika és bocsánatkérés végső soron többet ér, messzebbre vezet, mint a tudatosan vagy ösztönösen fenntartott folyamatos viszály.

Az 1946. évi csehszlovák különbizottság magyar összekötőinek közös jelentése

Az 1946. február 17-én Budapesten Gyöngyösi János magyar külügyminiszter és Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár által aláírt lakosságcsere-egyezmény alapján a csehszlovák különbizottság március 4-étől április közepéig hat héten át 18 körzetben szabadon tevékenykedhetett Magyarországon. A CSÁB fő célja az volt, hogy elérjék, minél több magyarországi szlovák jelentkezzék az áttelepülésre. Az ő számuktól függött ugyanis, hogy Csehszlovákiából hány magyar nemzetiségű személyt telepíthetnek át Magyarországra. A helyi, regionális és országos szinten folytatott csehszlovák propaganda befejezése után a CSÁB 1946 május végéig összesítette a jelentkezési lapokat és június 14-én adata át a magyar kormányoknak az áttelepülési szándékát bejelentő 95 724 magyarországi szlovák névjegyzékét. Alább a CSÁB magyarországi területi bizottságaihoz beosztott magyar összekötők közös zárójelentésének lényegi részeit adjuk közre, Skultéty Csabának, a miskolci körzetben működött magyar összekötőnek az irattárában megmaradt másolati példánya alapján. A CSÁB tevékenységére vonatkozóan fennmaradt Boross Zoltánnak, egy másik magyar összekötőnek a jelentésanyaga a Békés Megyei Levéltárban. (Sz. L.)

I. A csehszlovák különbizottság összetétele

A magyarországi csehszlovák áttelepítési bizottság teljes létszáma 600–650 személyből áll, ebből körülbelül 400 van állandóan vidéken. A személyek állandóan változnak, így az eredetileg 18 körzetvezető jegyzőből immár csak három van változatlanul a helyén, ezek is már alig bírják a munkát és kérik a leváltásukat. A központi bizottság tíz csoportra van osztva (elnöki, jogi, sajtó és propaganda, statisztika, közlekedési stb. stb.). A legérdekesebb csoport a 10., amely a politikai osztály. Ennek vezetője, régi ÚSB (Ústředna Štátna Bezpečnost). Ez az osztály többnyire

re NB (Národní Bezpečnost) emberekkel dolgozik. Az ÚSB volt az önálló szlovák államban a Gestapo, a NB pedig a jelenlegi csendőrség.

A különbizottság működési területe 18 körzetre terjed ki. Ezek a következők: I. Budapest; II. Budapest környéke; III. Aszód; IV. Kiskőrös; V. Esztergom; VI. Bánhida; VII. Felsőpetény; VIII. Balassagyarmat; IX. Salgótarján; X. Miskolc; XI. Gyöngyös; XII. Sátoraljaújhely; XIII. Nyíregyháza; XIV. Szarvas; XV. Békéscsaba; XVI. Tótkomlós; XVII. Gyöngyös; XVIII. Pécs.

Minden körzetben egy külön bizottság működik, melynek száma 15–30 tagból áll és ezek mellett 3–10 géppisztolyos katona, rendszerint egy tiszttel, van beosztva. A bizottságok kitűnő anyagi felkészültséggel rendelkeznek, így általánosságban két személy egy tehergépkocsival és motorkerékpáros futárral vannak felszerelve. Rádiókkal, írógépekkel és minden egyéb irodai kellékkel felszerelt irodáik vannak. A miskolci és békéscsabai bizottságok rövidhullámú adókkal tartják fenn az összeköttetést a pesti központtal, a pesti központ meg ugyanígy Pozsonnyal. Békéscsaba és Szarvas között külön telefonvonaluk van. A bizottság tagjainak rendszeres fizetése mellett napidíja 310–350 csehszlovák korona. Ezenkívül elsőrendű ellátást kapnak pénzben és élelemben, valamint ruhaneműt s cipőjuttatást. Külön adagolva kapnak cigarettát, pálinkát és bort is.

A körzetet körzetvezető irányítja, akinek állandó helyettese van. Alájuk tartoznak az irodai tisztviselők, közöttük egy statisztikus és egy gazdasági tisztviselő. A körzetvezető a delegáció tagjait több propagandacsoportra osztotta fel, amelyeket aztán különböző falvakba helyeztek ki, ahonnan szombatként jöttek be jelentéstételre. Egyes körzetekben a delegáció tagjai a propagandaidő lejártá után is kinn maradtak, sőt még a mai napig is kint vannak.

A propagandacsoportok tagjai tanárok, tanítók, szaktanárok, közigazgatási tisztviselők, a lakosság vallásának megfelelő papok, újságírók és főiskolai hallgatók voltak. Ezenkívül minden propagandacsoport minden faluba beszervezett bizalmiakat, akiket természetbeli juttatással fizettek, és akik a munkájukban kezükre jártak. A központban falusi legényekből álló futárszolgálatot és őrséget szerveztek. Ezeket is természetben fizették. Leghatásosabb segítséget a helybeli AFS-titkárokban kaptak és kapnak, akiket ezért szintén dotálnak. [Az AFS, a Magyarországi Szlovák Antifasiszta Frontja – a szerk.] Ezek az állandó propagandacsoportokon kívül különleges megbízatású egyéneket küldött a pesti központ. Ilyen megbízatásokkal kerültek az egyes körzetekbe szociológusok, nyelvészek, történészek, orvosok és egészségügyi emberek. Különösen nagy apparátussal dolgozott a csehszlovák rádió (hanglemezfelvétel) és a filmtársaság.

II. Az összekötők szerepe és tevékenysége

Ezen jelentés aláírói az Egyezmény II. cikkének 2. bekezdése értelmében a Magyar Külügyminisztérium megbízásából március 6-tól a 18 csehszlovák bizottság mellett, mint összekötők működtek. Feladatuk volt a szlovákok segítségére lenni a magyar hatóságokkal való érintkezésben, felkérésükre a magyar helyi szervek esetleges egyezményes intézkedéseit hatályon kívül helyezni s ugyanakkor a szlovákok figyelmét az Egyezménynek általuk történt megsértésére felhívni és az esetekről, valamint tevékenységükről általában, a Magyar Külügyminisztériumot – jelentések formájában – tájékoztatni. Kötelességüknek csak igen súlyos nehézségek leküzdésével és mindvégig a legmostohább körülmények között tudtak eleget tenni.

Dotációjuk a mindennapi legegyszerűbb szükségleteik fedezésére sem volt elegendő (havi jövedelmük annyira rúgott, amennyit egy-egy csehszlovák bizottsági tag – otthoni polgári fizetésén és magyarországi teljes ellátásán felül – csupán mint napidíjat két napra kapott. Úgy, hogy szóbeli megállapodás értelmében, a hathetes propagandaidő alatt, lakást és élelmezést a szlovák bizottságtól kaptak (ami eleve összeférhetetlen), annak leteltével pedig mivel csak minimális emelést kaptak, mindegyikük a helyi viszonyoknak megfelelően segített magán, ahogy tudott. Gépkocsi vagy egyéb jármű nem állt rendelkezésükre, dologi kiadásokra pedig fedezetet nem biztosítottak számukra, így a szükségnek megfelelően a szlovákok autóján utaztak, tehát ellenőrzésükre csak akkor és ott állott mód, amikor és ahol ők akarták. A szlovákok az ily módon fennálló különbséget éreztették is, sőt nem egy esetben az összekötőket, éppen azok legsebezhetőbbnek vélt pontja kihasználásával igyekeztek kötelességük teljesítésétől eltéríteni. Általánosan előfordult példája volt ennek a propagandahetek idején az ellátás megvonásával való burkolt vagy nyílt fenyegetés, sőt maga a megvonás is.

A magyar összekötők a vázolt körülmények ellenére is – úgy érzik – megállták a helyüket és tudtak a megbízó magyar Külügyminisztérium súlyának érvényt szerezni. Mindez azonban egyedül az ő érdemük, mert nehézségeikben felülről semmi megértést és semmi támogatást nem kaptak, úgyszólván kizárólag saját erejükre voltak utalva.

E helyen említhető még még a szlovákoknak az az általános egyezményesértése, hogy az Egyezmény pótlása gyanánt Gyöngyösi külügyminiszter úrnak Clementis csehszlovák külügyi államtitkárhoz intézett febr. 27-én kelt levelében foglalt megállapodás ellenére az egyes bizottságok a jelentkezési nyilatkozatokba és az azokból készült névjegyzékekbe való betekintést az összekötőktől megtagadták, illetőleg csak szórványosan és csak egyes részekre vonatkozólag engedélyezték.

A csehszlovák bizottságok mindvégig élvezték az orosz katonai hatóságok legmesszebbmenő támogatását és azt sok esetben igénybe is vették, sőt az oroszokkal fenyegetődve magukat az összekötőket is állandó presszió alatt igyekeztek tartani.

III. A különbizottság propaganda tevékenysége

Az áttelepítéssel kapcsolatban a csehszlovák különbizottság a legnagyobb szerepet egy nagy központilag irányított, de a helybeli adottságoknak is kitűnően megfelelő propagandának szánta. Minden rendelkezésükre álló eszközt kihasználták, amit a csehszlovák-magyar egyezmény számukra biztosított; így saját eszközein kívül a leghathatósabb propaganda eszköz, amit mi magyarok rendelkezésükre bocsátottunk, a magyar rádió mikrofonja volt. Naponta kétszer, a vidéki és városi embernek egyaránt a legalkalmasabb időben sugároztak negyedórás műsort. Önálló szünetjellel jelentkeztek a magyar hullámhosszon, kedves, behízelgő hangú bemondók beszéltek a néphez, ügyesen összeállított hanglemezekkel élenkítették az adásra szánt időt. Magyarországon mindenki, aki szlovácul úgy-ahogy ért, főleg a szenzációra éhes vidéki ember, igen nagy érdeklődéssel várta a kora reggeli és esti 8 óra előtti színes propagandaműsort.

Vidéken a rádiógépek túlnyomórészt meg lettek kímélve s tapasztalhattuk, hogy a villamosított vidékeken a nép néhány csöves készülékkel hallgatja a rádióműsort. Ott ahol villanyárammal nem rendelkeznek a csehszlovák különbizottság gondoskodott kellő számú telepes készülékek bekapcsolásáról. A budapesti rádióadás csak némi felhívás volt a pozsonyi rádió külön műsoraira, amelyek kizárólag a magyarországi szlovákoknak szóltak. A páratlan ügyességgel összeállított kis párbeszéd – rövid jelenetek, történeti hangképsorozatok, s mindez sok muzsikával körítve –, ha nem is rögtön nyitott szívekre, de okvetlenül nyitott fülekre talált. A vidéki ember szeret tallóztatni az éterben; a pozsonyi rádió tehát nagyban kiegészítette a budapesti stúdió adásait.

A rádióval egyidejűleg kiröppentek az ország 18 körzetébe a különbizottság tagjai. Minden körzet a központ által statisztikailag fel van dolgozva: a községeket a szerint osztályozták, hány szlovák lakos él bennük. Azonkívül a körzet rövid néprajzi történetét ismertették, külön e célra összeállított könyvecskében. Az egyes körzetek székhelyén már előzőleg a magyarországi szlávok antifasiszta frontjának titkára – a főjegyző és rendőrség segítségével – lakásokat igényelt ki a bizottság tagjainak. A magyar ember, még ha több nyelven is beszél, vendégszerető. A különbizottság tagjai a háziaknál kezdték a propagandát; előszedték a cukros csomagokat, és ezzel kedveskedtek első nap a háziaknak. Cukorka és csokoládé járt a gyerekeknek. Cigaretta, bőséges mennyiségben a férfinépek. Ehhez már csak a magyar bor kellett és egy kis harapnivaló, ez viszont meg volt bőven. A szomszédok között futótűzként terjedt a nagy „cukoreset” a Szlovákiából jött urak kedvessége. Másnap már cipőkrémmel – cipőzsinnórral, szappannal, Odollal – és az odaáti olcsóság dicséretével folytatták a vendégek a bemutatkozást, vagyis a nagy „bemelegítést”. Mások is meg akarták ízlelni a cukrot, a szomszéd gyerekek bögték cukorkáért, rágógumiért, s a férfiak szívét is mardosta a vágy az ingyen cigaretta után. Meghívás meghívást követett; az urak bemutatkoztak, de most már egyre többet kezdtek odaátról beszélni. Előkerültek az otthoni képes újságok, elsősorban a színes naptárak. A vidéki – s főleg falusi – ember, család, el sem képzelhető naptár nélkül. A naptár óriási ajándék volt, de egyúttal enyves ajándék, ebből már mindenki bátran kért. A propagandamag tehát megfogant.

Közben megtörtént a nagy bemutatkozó látogatás a főjegyzőnél, rendőrségen, hatóságoknál – sőt mozisoknál is. Az utóbbiak sok helyütt kaptak is az alkalmon, ingyen fuvarozhatták fel Pestre a lejátszott filmeket, útiköltség nélkül hozhatták le a további műsort. A magyar hatóságok előzékenyek voltak; több helyen odacsúszott és célját is találta egy-egy kilogramm cukor, lekvár, keksz.

Természetesen a magyar hatóságok előzékenyen gondoskodtak a különbizottság jó irodahelyiségéről. A kivert ablakokat egyenesen Szlovákiából hozott üvegekkel rendbe hozatták, a javítási munkákat helybeli iparosokkal végeztették. A számlát rögtön kiegyenlítették, s gavallérosan felülfizették egy kilócska cukorral és egy csomó képes újsággal. A csehszlovák különbizottság irodája ragyogott a rendtől. Az épületre kihúzták a nagy csehszlovák lobogót, az irodában világvevő zenélt s a ház külső részére is kierősítettek egy jó hangszórót. Élénk muzsika verte fel az utcát délben és főleg este.

Az összes falvak és városok falain megjelentek a színes plakátok – a csehszlovák-magyar egyezmény kétnyelvű szövege. A falvakon, kisvárosokon keresztülrobogó autók ontották a sok ügyesen megszövegezett röplapot (hol jelentkezzenek, hol van a körzeti iroda). Harmadnap újabb plakátok jöttek; nem voltak mindig ízlésesek, de a sok pártpolitikai plakát után

határozottan érdekesekek. A plakátok előtt álló csoportok közé odavegyült egy-egy különbizottsági tag és beszélni kezdett a falu népével. Ha kellett magyarul is. És hívogatta őket az irodába: látogassák meg őket. Sokan mentek, ingyen kaptak hazai és szlovákiai sajtótermékeket, képes újságokat, naptárt, olvasó- és más könyveket. Az idősebbeket likőrrel itatták.

Néhány nap múlva megkezdődtek a nyilvános gyűlések. Az egyezmény értelmében két nyilvános gyűlést tarthattak. Kidoboltatták a gyűlés idejét, feldíszítették a termet, vagy utcateret, ahol a látszólagos nagy propagandát elkezdték. Kimagasló egyéniségek jöttek le Szlovákiából, miniszterek, nemzetgyűlési képviselők, írók, közéleti kitűnőségek. Beszédeikben hivatkoztak a nagy nemzeti önérzetre, amely kell, hogy fellángoljon az összes szlávul beszélő emberekben. A szlávok együvé tartozása – így a szlovákok, csehek, oroszok, a többiek – mind együtt, egy közös hazában akarnak élni, nem szétosztan a világban. Egységben van az erő, az életkedv, az egység biztosítja a nagy jövőt. Egységben tudják teljesíteni hivatásukat, a béke szolgálatát, mert a szlávok és főleg a szlovákok – a „galambszelíd faj” – elsősorban a békét óhajtja Közép-Európában. S addig nem lesz béke, amíg szenved. Ez a háború a szlávok fényes győzelmét eredményezte. Sokat szenvedtek, rengeteget áldoztak. Elég volt az elfolyt drága vérből. Itt az idő, hogy az ellenség erőit éltető szlovák vér ne folyjon idegenben. Jöjjenek haza! A csehszlovák gazdasági élet összehasonlíthatatlanul jobb, mint a magyar. A csehszlovák korona értéke állandó, mezőgazdasági élete virágzó. A gazda az eladott búzáért jó iparcikkeket kap. Magyarországon a mezőgazdaság haldoklik. Sok a be nem vetett föld. Magyar iparról a gyakorlatban beszélni sem lehet: minden jóvátételre megy. A gazdasági élet fellendülését hosszú éveken át megakasztja a sok jóvátételi kötelezettség; Magyarország másodszor is vesztes állam, amelyik Csehszlovákiának is köteles tekintélyes jóvátételt fizetni. Csehszlovák számítások szerint Magyarország összes bevételeinek húsz százalékát ötven évig jóvátételre viszik, s ezt a jóvátételt nem az urakon, hanem a népen – a Magyarországon élő szlovákokon is – akarják behajtani. De reménytelen a magyar gazdasági élet is – legalább hosszú időre –, mert nem tudja biztosítani a népnek azt, ami a legszükségesebb: a cukrot, a sót, fát és szenet. Nyersanyagai nincsenek, külföldi segélyre alig van kilátása. Míg az UNRA hathatósan támogatja Csehszlovákiát, addig Magyarországnak alig jut valami. [Az UNRA, az ENSZ Segélyezési és Újjáépítési Hivatala (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) – a szerk.] Magyar nemzet tulajdonképpen nincs – s ami van, azt csak a meghamisított statisztikák mutatják ki. Csupa szláv, német és román hangzású nevek dominálnak Magyarországon. A magyar nép halálra van ítélve ezen a földön, s így mindenki, aki vele együtt él.

A demokrácia lett volna hivatva, hogy Magyarországot megmentse, kivezesse a zsákutcából. A ma-

gyar imperialista céloknak – amelyek még most is a hamu alatt izzanak – a demokrácia nem felel meg. A magyarok nem akarják a demokráciát, mert az „úri nemzet” megveti az egyenlőségnek még a gondolatát is. Dolgozni nem akar, csak szórakozni, mulatni. Budapest romokban hever, de a magyarok mulatoznak, táncolnak, mert megszokták, mint a múltban, hogy most is mások dolgoznak helyettük. A munkát kerülik, de milliomosok akarnak lenni. Azok is lettek, de koldusmilliomosok. Ott, ahol még grófok maradtak, a szlovák nép kötelessége, hogy ezeket vasvillával verje ki. A magyarok csak spekulációra alkalmasak: támogatják a zugkereskedést, az egész magyar kereskedelmet zsidók kezére játszották át. Magyarország Közép-Európa zsidó országa; mindkettő megérett már régen arra, hogy Európából eltávolítsák.

Azok a szlovákok, akik mindennek ellenére nem térnek vissza Csehszlovákiába, a békeszerződések után el lesznek távolítva Magyarországról. Húsz kilogrammos csomaggal teszik át őket Szlovákiába, sőt egyes állítások szerint az engedelmetlen szlovákokat egyenesen Szibériába deportálják. Az oroszok is mereven ragaszkodnak ahhoz, hogy a lakosságcserét teljesen oldják meg. Ami Magyarországon marad mint szlovák, az rengeteg szenvedésnek, meghurcoltatásnak néz elébe. A magyarországi szlovákságot tervszerűen szétszórják az országban. Iskolát, újságot vagy egyesületet nem kapnak – Csehszlovákiába sohasem utazhatnak. A magyar demokrácia sohasem lesz képes olyan nagylelkű engedményekre, mint annakidején Csehszlovákia tette: hogy a magyaroknak elemi- és középiskolái, az egyetemen magyar tanszéke, magyar egyesületei, szervezetei, érdekképviselői voltak; a csehszlovák rádió alkalmas időben magyar híreket sugárzott és naponta egy órában magyar műsort állított be műsorrendjébe.

A következő vasárnap a templomokba bevitték a szlovák népénekeket, szlovák lelkészek mondták az Istentiszteleteket és ők is prédikáltak. A prédikáció kimondottan propagandaszónoklat volt; Krisztus is parancsolja, szeretni kell a földi hazát; megadni a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami Istené. A további Istentiszteleteket szlovák énekkel és prédikációval, legtöbb helyen már nem tartottak a hívők részvétlensége miatt. Szlovák temetéseket is rendeztek és utána régi „szláv szokás szerint halotti tort”.

A propaganda most már, mint a lavina dörgött tovább. Majdnem mindenkit megejtett, aki útjába került. Ugyanakkor tapasztaltuk ennek a propagandának a sikertelenségét is: a nép meghallgatta őket, de sokan kézlegyintéssel továbbmentek. Az összekötőket is megkörnyékezték a különbizottság urai és fényes pozíciókat ígértek nekik, ha jelentkeznek kitelepítésre Szlovákiába.

Dalárdák látogattak el egyes községekbe, hangversenyeket adtak, melyek végeztével alkalom nyílt arra, hogy prózai nyelven is szóljanak a néphez. Az ének is hívó szó a szabad szlovák hazába, amely töb-

bé már nem elsüllyedt Atlantis, hanem virágzó, örök hazá: minden szlovákok büszke hazája. Az énekesek sokszor autóbuszban aludtak, de lelkesen énekeltek, szívből, mert mint mondták: a röplapok és plakátok nem jutnak el a szívekhez, de az ének igen. Megmozdultak Szlovákia színészei is. Professzionista színtársulatok, kabaréval és népszínművel tértek be minden faluba, ahol érdemes számú szlovák lakosság lakott. Április elején már szabad ég alatt rendeztek előadást. Ismétlésekre nem voltak hajlandók, azt mondták Szlovákiában folytatják az előadást – a folytatást mindenki ott nézze meg. Az énekesek és színészek viselkedése átlag megnyerő volt.

A film is jelentős szerepet kapott a csehszlovák propagandában. A falusi népet megfogta a mozgókép, példátlan sikere volt a filmelőadásoknak. Keskeny és normális szélességű hangosfilmeket vetítettek; híradókat, rövid kultúrfilmeket, burleszkszerű vígjátékokat. Az előadások mindenütt díjtalanok voltak. A helyiségek kölcsönzési díját azonnal, gavalléros ráadással fizették ki.

A második nyilvános gyűlés általában színtelen volt és pusztá formaságokban merült ki. Több helyen a közönség a nemtetszésének adott kifejezést. Az agronómok, cipészek, szakmunkások kiküldöttjei szólaltak fel többnyire a második nyilvános gyűlésen, de a közönség sok helyütt lehurrogta őket, hogy mondjanak már valami újat, mert azt, amit most mondanak, már hallották a borozás közben.

Több eset fordult elő, hogy a szlovák különbizottság tagjai a betegeknek cukrot, citromot, csokoládét adtak; hetenként a Budapestre feljövő teherautójukon vidékieket hoztak fel, hogy ezek ügyes bajos dolgait egy nap alatt elintézhessék, s aznap kényelmesen még otthon is lehessenek. A nép segítőtől óhajtottak lenni, hogy így szerettessék meg magukat. Nem egy esetben pénzbeli segítséget nyújtottak az arra rászorulóknak; méregdrága orvosságokat váltottak ki a betegeknek, akik még nem is jelentkeztek kitelepülésre. Mindez a megengedett propaganda idő alatt, április 15-ig történt, de ezt a propagandát Szlovákiába rendezett kirándulásokkal óhajtották tökéletesebbé tenni. Minden községből 8-10 embert vittek el hetenként autóbuszokon Szlovákiába. Ott ünnepélyes fogadtatásban, megvendégelés, üzemek látogatásai, hivatalos audienciák, körutazások, gazdag ajándékok (ruha, cipő, kabát, cukor, csokoládé, zsebpénz) tették érdekessé a hangulatos tavaszi kirándulást. A szlovák rádión keresztül üzentek Magyarországra, s megtömhették zsebüket gazdag ajándékokkal, szép ígéretekkel. Ezek a helybeli lakosok lettek a „nagy ügy” propagálói. Ők voltak hivatva arra, hogy hasanak oda is, ahová a bizottság tagjainak hívó szava nem jutott el – s csöndben folytassák az áttelepülésre irányuló propagandát április 15-e után is.

A nyilvános propaganda április 15-én véget ért s akkor láttuk, hogy ennek csak harmadrendű szerepe volt. Egyéni akcióikat zavartalanul tovább folytatták. Jó rongyosan felpakolták a gyermekeket, utazás előtt lefényképezték őket, s elvitték Szlovákiába üdülni.

Néhány hét múlva felöltöztetve, kifésülve hozták őket vissza, s egy újabb fényképfelvétel a napnál is világosabban bizonyította – mennyivel javult a szegény magyarországi szlovák gyermekek egészségi állapota –, mert míg Magyarországon a gyermekeket elhanyagolják, addig Csehszlovákiában – mint mondták – mégis a gyermek a legnagyobb kincs.

Nagyon sok vidéki férfi még hadifogságban sínylődik. A különbizottság tagjai megkörnyékezték ezeknek a hozzátartozóit azzal a szép ígérettel, hogy ha jelentkeznek Szlovákiába, úgy a hadifoglyokat is soron kívül hazaengedik. Messze a hadifogolytáborokban szintén megindult a propaganda; csehszlovák tisztek fáradtak az orosz haditáborokban, hogy az ottani magyarországi szlovákjű férfiakat Magyarországról való kitelepítésre bírják.

A propaganda olcsó – ravasz, de hangzatos és csábító – fogásainak egész skáláját használta ki a különbizottság a nép között. Így például: a jelentkezőket nem kötelezi a katonai szolgálat, jóvátételre semmit sem kell leadni, közmunkára nem vihetők. Ilyen előnyös lehetőségek mellett magyar nevű, ma szlovák nemzetiségű asszonykák bátran jelentették kitelepítésre volksbundista múltú férjüket. A széles keretek lehetőségeket nyújtottak arra, hogy fasiszta múltú, rovott egyének is jelentkezhetek kitelepülésre; megértették őket, hiszen a különbizottság tagjai jórészen még ma is a *Tiso-Tuka-Mach-féle* fasiszta jellegű irányzat titkos követői.

Ezzel szemben a nagy propaganda áradat ellen úgy tapasztaltuk a magyar kormányzat nem tett semmit. A pártpolitikai napilapok is csak akkor kezdték kongatni a harangot, amikor tagdíjszámuk csökkenése kezdett kockán forogni. Egyetemes magyar szempontot nyíltan nem képviselt senki; az összekötők tehetetlenül nézték a szédületes propagandát és ismételt tiltakozásukra a túlkapások ellen legfeljebb egy udvarias elnézésekérés volt a válasz. Minden az összekötők és a helybeli tényezők leleményességétől függött, mert a nép megzavarva, tanácstalanul és tájékozatlanul állt a felsorolt jelenségekkel szemben. „Hát nem törődik már velünk senki?” „A magyar kormánynak nem érdekes, hogy mi lesz velünk?” „Hogyan túrheti a kormányzat ezeknek az ellenségeknek a garázdálkodását?” – kérdezték tőlünk.

Ezekre a kérdésekre kellett óvatosan válaszolni; sorompóba állítani a papot, tanítót, jegyzőt, orvost – csöndben, mondhatni föld alatt megszervezni az ellenpropagandát. Az ellenséges tűz nagyon erős volt, de nem hamvasztott el mindent, s fáradságos sokszor éjt nem ismerő munkánk nem csekély eredménye, hogy megindultak a visszajelentkezések. Olyan mértékben, ami viszont aligha szerepelt a különbizottság propagandaterveiben.

IV. Az AFS szerepe az áttelepítésben

A lakosságcsere ügyben igen nagy és fontos szerep jutott a *Magyarországi Szlávok Antifasiszta Egyesületének* (*Antifasistický Front Slovanov v Maradsku*,

röviden: AFS). Ez egy ma is vitás belügyminiszteri engedély alapján – közvetlenül a felszabadulás után létesült egyesület, amelynek hivatalos célja: a szláv származású és nemzetiségű magyarországi lakosok nemzeti öntudatának, a szláv összetartás gondolatának felébresztése s ébrentartása, valamint a szláv műveltség megismertetése és terjesztése. (Megjegyzendő, hogy a „szláv” szó, itt inkább „szlovák”-ot jelent, mert az egyesületnek többi magyarországi szláv népcsoport között kifejtett tevékenysége egyelőre kisebb jelentőségűnek tekinthető.) Az egyesület elnöke *Francisci* Mihály békéscsabai, alelnöke pedig *Borák* Sándor kat. káplán, budapesti lakos. (A tényleges szellemi vezetést azonban valószínűleg a csehszlovák külügyminisztérium, vagy pedig „*Matica Slovenska*” tartja a kezében.) Az egyesület székhelye Budapest, VI. Nádor u. 6. Hivatalos lapja az 1945. VI. 9. óta, kezdetben hetenként egyszer, a CSR különbizottság működésének megkezdése után pedig hetenként kétszer megjelenő „*Sloboda*”. [A CSR a Csehszlovák Köztársaság korabeli hivatalos rövidítése – a szerk.]

Az egyesületnek tagja lehet minden Magyarországon állandó lakhellyel bíró szláv származású vagy nemzetiségű és fasisztaellenes beállítottságú személy. Az egyesületnek vidéken a szlovák lakosú községekben helyi szervezetei (odbocka) vannak. Ezeknek szervezői és szellemi vezetői a helyi titkárok.

Az „AFS” érdeme, hogy sikeresen előkészítette a talajt a CSR különbizottság működése számára. Így pl. katasztert készített Magyarország területén fellelhető jelenleg is szlovák, valamint szlovák eredetű településekről; hivatalos lapja útján Csehszlovákia felé fordította a szlovák ajkú lakosság figyelmét, állandóan hangsúlyozta (és hangsúlyozza ma is), hogy a szlovákság igazi hazája Csehszlovákiában van. Sőt, helyenként (pl. Pitvaroson) még 1945. év folyamán próbajelentkezést szervezett az áttelepülésre.

Ismeretes tény, hogy a Csehszlovákiában nemrég lefolytatott reszlovákizációs eljárás túlkapásai hatására a magyar kormány külügyminisztere útján félbeszakította a Vegyesbizottság ótátrafűredi tárgyalásait és utasította a Vegyesbizottság tagjait az egyes jogtalanságok kivizsgálására és orvoslására. Amíg a magyar sajtó útján közzétett hivatalos jelentés arról számolt be, hogy a sérelmezett jogtalanságok valóban megtörténtek, addig a „*Sloboda*” 46. számában azt közölte, hogy a magyar panaszok a kivizsgálás során koholmányoknak bizonyultak.

V. A jelentkezők megoszlása

Mivel a szlovák propaganda a nemzeti érzés felkelése mellett – sőt legtöbb esetben azon messze túlmenően – a két ország gazdasági helyzete között ma kétségtelenül fennálló különbségnek kihangsúlyozására volt alapozva, a jelentkezésre való lelki indíték is elsősorban gazdasági volt. Egy kis hányadtól eltekintve, amely valóban öntudatos nemzeti

ézésből óhajt áttelepülni, a jelentkezők túlnyomó többsége azokból került ki, akik a jelenlegi magyarországi gazdasági nehézségek súlyától szabadulni igyekeznek.

Igy a mezőgazdasági lakosság köréből a nincstelenek, vagy azok az új és kis birtokosok, akik felszerelés, eszközök, vagy hozzáértés híján az elmúlt év nehézségeivel megküzdeni nem tudtak.

Bánya- és iparvidékeken, így vidéken Esztergom, Borsod vármegyékben a jelentkezők zömét a mindennapi élettel küzdő gyári munkás és bányász-lakosság adta. Főleg az északi sávban sok a felvidéki menekült, sőt kiutasított is, aki ily módon igyekszik visszatérni szűkebb hazájába.

A tisztviselői kar részéről a B. listától való félelem sok jelentkezésnek a közvetlen okozója. További indítékok között felsorolhatjuk egyes helybeli nemzeti bizottságok igazságtalanságai ellen való tehetetlenséget. Az erdélyi határok felől közzétett párizsi külügyminiszteri határozat lesújtó hatását is azokra, akik az északi határ megváltozásában reménykedtek, valamint főleg a délkeleti vármegyékben a módos parasztságnak az egyre ismétlődő népitéletektől való állandó rettegését. Különösen falvakban sok jelentkezőt nyertek azzal az ígérettel, hogy hozzátartozóját hazahozzák orosz fogságból.

Végül nem utolsó sorban a minden társadalom számára hasznavehetetlen munkakerülők és az örök kalandorok (különösen Budapesten, de vidéken is), nem kis számban használták ki az Egyezmény nyújtotta lehetőséget. Közülük sokan a Csehszlovák Köztársaságot csupán ugródeszkának tekintik és tovább, nyugat felé gravitálnak. Sok helyen a helybeli közigazgatási szervek egyenesen örömeiknek adtak kifejezést, mert – kijelentéseik szerint – a lakosságnak az a része települ át a községből, amelyik amúgy is csak bajt és kellemetlenséget okozott a lakosságnak és hatóságainak, amelynek távozása számunkra tehát csak nyereség. Ettől eltekintve azonban mindehütt értékes és dolgozó réteget veszítünk.

Mindenfelé egyre növekszik azonban azoknak a száma, akik meggondolatlanságukban vagy egyenesen a terrorisztikus eszközökkel dolgozó propaganda hatása alatt aláírták a jelentkezési űrlapot, azonban ma messze áll tőlük az áttelepülés gondolata és jelentkezésüket hatályon kívül szeretnék helyezni. A szlovák bizottságok minden ilyen irányú kérelmet visszautasítanak.

A külügyminisztérium által kiküldött összekötők, utasításra, a közigazgatási szervek útján bizalmas értesítés küldtek szét, melynek értelmében az érdekeltek – két tanúval az illetékes közigazgatási hatóság előtt kiállított és aláírt nyilatkozat útján – visszavonhatják a jelentkezésüket, mely nyilatkozatokat a Külügyminisztérium gyűjti. Ezeknek a száma azonban mind a mai napig elenyésző, a legtöbb érdekelt nem tud róla és egyébként is úgy az összekötők, mit a nagy nyilvánosság előtt mind ez ideig hiányzik a magyar kormány hivatalos álláspontjának az ismerete.

VI. Eldöntésre váró problémák

Az érintett lakosság közül többen, sok oly kérdésben fordultak tanácsért az összekötőkhöz, amelyeknek eldöntése az Egyezmény X. cikke alapján kétségtelenül a Vegyesbizottság hatáskörébe tartozik.

1/. Többször előforduló eset az, hogy a családfő (férj) a saját jelentkezésén felül áttelepülésre bejelentette el nem vált feleségét és 18 évnél fiatalabb gyermekét is, annak ellenére, hogy ezek hallani sem akarnak az áttelepülésről. A kérdés itt az, vajon kötelesek-e ezek akarata ellenére követni az áttelepülő családfőt? Valószínű az, hogy az Egyezményhez tartozó Függetlenség ennel a kérdésnél kizárólag arra az esetre gondolt, amelyben a családfő által nyilvánított szándék egyezik a többi családtag akaratával. Nem gondolt akkoriban azokra az esetekre, amelyben ez az egyetértés nincsen meg.

2/. A családtagok gyakran megegyeznek egymás között s csupán az egyik házastárs (többnyire a férj) jelentkezik – egyedül, vagy valamelyik gyermekével – míg a másik házastárs (feleség) – gyermekével vagy egyedül – visszamarad. Ez esetben a következő problémák merülnek fel.

a/. Vajon a visszamaradó el nem vált feleség és kiskorú gyermek követi-e az áttelepülő családfő állampolgárságát, vagy pedig megtartják eddigi magyar állampolgárságukat?

b/. Mi lesz az áttelepülő családfő törvényes eltartási kötelezettségével a visszamaradó feleségével és gyermekével szemben? (Illetve, ha az el nem vált feleség és kiskorú gyermek az áttelepülő, vajon továbbra is fennáll a visszamaradó családfő eltartási kötelezettsége amazokkal szemben?)

c/. Hogyan módosul a törvényes örökösödési jog az áttelepülés miatt szétszakadt családtagok között?

d/. A visszamaradó és eddig szolgalmi (eltartási, lakás stb.) jogokkal biztosított egzisztenciájú idős családtagok helyzete miként fog alakulni?

3/. Nem ritka eset az sem, hogy az áttelepülő ingóságai között bűncselekményből (sikkasztás, lopás, rablás stb.) származó holmi is van. A kitelepülő természetesen – többi ingóságaival együtt – ezeket is magával akarja majd vinni. Ezek eddig vagy azért nem kerültek vissza jogos tulajdonosukhoz, mert ügyesen el voltak rejtve, vagy pedig azért, mert jogos tulajdonosuk más okból nem tudta azokat sikeresen visszakövetelni. (Pl. a hatóságok tehetetlensége az illető bűnözőkkel szemben stb.) A kitelepülő ingóságainak a magyar hatóság részéről történő leltározása során az addig elrejtett, bűncselekményből származó tárgyak okvetlenül elő fognak kerülni, és megfelelő karhatalom segítségével módot lehet és kell majd találni azoknak biztosítására és visszatartására (pl. bűnügyi zárlat).

4/. Kivihető-e az országból azok a vitás tulajdonjogú kóbor szarvasmarhák és lovak, amelyeket a gazdák hatósági engedély alapján befogtak és ideiglenesen használnak?

Kelt Budapesten. 1946. július 30.

Felvidékről kitelepített magyarok visszaemlékezései

„Ha ez a bűnöm, hogy magyarnak
születtem, hát vigyenek!”

Egyeg Jánosné Babi Irma

Dunamocson születtem, 1948. november 12-én telepítettek át. Apám szüleivel laktunk egy házban. Nagyszüleim nevéen volt a ház és a földek. Édesapám hentes és mészáros volt, üzletünk is ezen a telken helyezkedett el. Az áttelepítésről szóló iratban azt is közölték velünk, hogy nagyszüleim korukra való tekintettel maradhatnak. Mivel rajtunk kívül senkijük sem volt, ezért azt kértük, hogy gondviselőként mi is a faluban maradhassunk, de néhány nap múlva mégis elvittek. Ez idő alatt eljött hozzánk a helybeli csendőrpáncsnok egy nyomtatvánnyal, amit édesapámnak nyújtott át azzal, hogy írja alá, és maradhat. Ez lett volna az úgynevezett reszlovakizálás. Ha visszagondolok, ma is hallom édesapám válaszát: „A dédapám is megfordulna a sírjában! Ha ez a bűnöm, hogy magyarnak születtem, hát vigyenek!”

Vittek is. Én akkor tizenhat éves voltam. Könnyek nélkül ma sem tudok erre visszagondolni, olyan volt a búcsúzás, mint egy temetés. Anyagilag, erkölcsileg tönkretettek minket, ott kellett hagyni mindenkiket, akit szerettünk. Nem tudtuk, hová visznek, csak annyit, hogy Magyarországra. A határállomáson, Szobnál írták ki a vagon oldalára, hogy *Rajkára* megyünk. Több nap múlva értünk oda, ahol a teherautó várt ránk, és vitt a falu szélén lévő szoba-konyhás lakásba, ahol még ott lakott az eredeti tulajdonos, egy sváb család, a szülők, két kisgyermekkel. Mi is négyen voltunk, én, a nyolcéves öcsém és a szüleink. Az ott lakóknak menni kellett volna, amit akkor tudtak meg, mikor minket odavittek. Kétségbe esve, velünk együtt sírtak. Vigasztaltuk őket, miattunk nem kell menniük, csak adjanak helyet a melléképületben, hogy a bútorainkat berakhassuk. Ők a szobában, mi a konyhában laktunk. Így éltünk 1949 februárjáig, amikor kaptunk egy kétszobás lakást. Üzlethelyiségről szó sem lehetett, pedig a berendezést magunkkal hoztuk. Édesapám a vasútnál, segédmunkásként helyezkedett el.

Szomorú és nehéz évek voltak, melyeket elfelejteni soha nem lehet. Nagyszüleim meghaltak, még a temetésükre sem mehettünk el. Édesapám soha nem volt semmiféle párt tagja. Végigharcolta a háborút, hadifogságban volt, mégis háborús bűnösnek bélyegezték. 1952-ben férjhez mentem, szintén *dunamocsi*, áttelepült családba kerültem, *Fertőrákosra*. Más táj, más nép. Itt sem tudtuk igazán otthon érezni magunkat. Így 1960-ban *Komáromban* vettünk egy kis

családi házat és odaköltöztünk. A Duna-part és a szülőfalu közelsége vigaszt jelentett számunkra.

Öcsém megnősült, visszament Szlovákiába, ottani magyar lányt vett feleségül. Szüleink a *rajkai* temetőben nyugszanak, ahová a mai napig eljárom. Sorsunkba beletörődve élünk, de felejtetni soha nem tudunk!

„Évek teltek el, amíg megismertek
bennünket, és bizonyítani kellett.”

Schábel Józsefné

Édesapám meghalt a háborúban, Édesanyám az édesapjánál lakott, mivel ő özvegyember volt. Nagypapámat és a 82 éves édesanyját telepítették volna ki, de mivel apám meghalt, ezért anyám azt mondta, hogy neki teljesen mindegy. Tulajdonképpen négyen jöttünk át, hogy a nagyszülők ne jöjjenek egyedül. Az egyik nagynénémet Németországba, a másikat pedig Csehországba telepítették ki, ezért nem akarta őket magukra hagyni.

Hetényből 1948-ban telepítettek át, majd az anyukám 1950-ben férjhez ment itt. 1962-ben költöztek külön tőlünk, majd haláláig velünk élt a papa. Földművesek voltak az őseim, volt egy kis földcsékjünk, tehenük, borjuk. A kitelepítés idején kisgyerek voltam, nemigen emlékszem, csak a nagy vagonokra. A vonat *Pesten* állt sokáig. Mikor megállt, én átmentem a szomszéd vagonba. Anyám igen megrémült, azt hitte, hogy elvesztem, amikor elindult nélkülem a vonat. Amikor legközelebb megállt a vonat, megtaláltak a másik vagonban. Az állatok etetése, itatása miatt többször meg kellett állnia a vonatnak. Az ingóságokat hozhattuk magunkkal.

Egyszerű parasztházat kaptunk. Telepesként tartottak számon bennünket a helyiek, de azért nem volt gond a befogadásunkkal. Összetévesztették az anyaországi telepeseket a felvidéki kitelepítettekkel. Az Alföldről eljöttek olyanok, akiknek nem volt semmijük, aztán úgy helyezkedtek, hogy kapjanak házat. Évek teltek el, amíg megismertek bennünket, és bizonyítani kellett. Dolgozni tudtak a felvidékiek, el sem szórták, amijük volt. Az otthoni birtoklap alapján lehetett igényelni. Kaptunk szántót és szőlőt, míg a téesz meg nem alakult.

Tartottuk a kapcsolatot az otthon maradottakkal. Hol mi mentünk, hol ők jöttek. Miután már kaphattunk útlevelet, gyerekként én is elmehettem *Heténybe* és *Komáromba*.

Megtaláltam a helyem *Móron*, felnőttként nem tudnának olyan települést ajánlani, ahová elmennék.

Most már érzem, hogy milyen nehéz lehetett anyámnak otthagyniuk Hetényt. Most, hogy visszapergetem az egészet, a kitelepítésre a nemzetiségi nyilatkozat miatt került sor. A családom magyarnak vallotta magát, ezért kellett eljönnie Magyarországra.

A felvidékiek tartották a kapcsolatot. Vásárokon, templomban találkoztak egymással a rokonok: nagypapa édesanyja, Pusztai Zsófia, Hencz Lajos, Czékus Andrásné, Czékus Eszter. Hetényben egy gyereknek négy keresztanyja van. Így az egész faluban valahogy rokonok vagyunk, ha másként nem, hát komaként. Nekem is négy volt, de a kitelepítést követően nem volt időnk végigjárni minden rokont. Ez a szokás Hetényben a mai napig. Móraon csak egy keresztszülő a divat, mi is átvettük ezt a szokást.

Hetényen melegebb szívűek az emberek, mint itt. Móraon nem rosszak az emberek, de nem olyan vendégszeretők, nem olyan nyitottak. Hetényen még a távolabbi rokonokat is számon tartották. A férjem móri sváb. Az egyikünk sváb, a másik meg „telepes”...

„...igazságtalan egyezmény volt”

Juhász Dániel

Szülőfalum, *Feketenyék* szintiszta magyar község volt. 1947. április 21-én kezdődött a szlovákiai magyarok kitelepítése, s mi az elsők között voltunk. Az egész szomorú történet a kassai kormányprogrammal, majd a Beneš elnök által kiadott dekrétumokkal kezdődött, amelyek értelmében a felvidéki magyarok minden jogukat elveszítették. Háborús bűnösökké nyilvánítottak bennünket, bezárták az iskoláinkat, a nagyobb parasztok birtokaira, az üzemekbe szprávcákat, szlovák gondnokokat, felügyelőket állítottak.

A csehek azt szerették volna elérni, hogy a magyar közösséget teljesen felszámolják: egy részüket Csehszországba vitték, más részüket ötven kilós csomaggal Magyarországra. Az otthon maradók kötelezően szlováknak kellett vallják magukat. Megszületett a hírhedt jelszó: *Mad'ari za Dunaj!* Vagyishogy a magyarokat át kell dobni a Duna másik partjára. A községekben bizottságokat állítottak össze, főként az akkori kommunistákból, akik közül a legtöbben haragudtak a parasztságra, mert jobban éltek náluk. Most pedig a mi sorsunk az ő kezükbe került.

Persze a dolgok nem úgy történetek, ahogyan azt a csehszlovák tervek kiötlői elképzelték. A csehszlovák kormány kénytelen volt a lakosságcsere-egyezményt megkötni. Ez még mindig szörnyű igazságtalan egyezmény volt, mert mondjuk, amennyi tótkomlói szlovák jelentkezett a cserébe, annyi felvidéki magyar családot fognak kitelepíteni Magyarországra. Körülbelül hetvenezer embert telepítettek ki az én tudomásom szerint.

Mink nyékiek mindent elhozhattunk magunkkal, összesingóságunkat, állatainkat, vagyontárgyainkat. A tótkomlóiak jóval szegényebbek voltak, afféle agrárproletárok, nyulakat, tyúkokat hoztak magukkal

főleg. Találkoztunk velük Szobnál a határállomáson. Közülük többen pontosan tudták, hogy hova, melyik házba költöznek be majd a mi utcánkba. Mi meg azt hittük, hogy az ő házaikba kerülünk *Tótkomló*sra, de menetközben kiderült, hogy a nyéki módosabb parasztoknak nincs elég föld a tótkomlói határban.

Ezt itt *Mosonszolz*nokon is megneszelhették, mert akkor már 1947 tavaszán harminc üres ház volt itt, mivel a belső telepesek nem találták meg itt a számításukat. Miután lelakták, tönkretették az itteni házakat, tovább álltak innen, s ilyen házakba telepítettek bennünket. Hatalmas volt a felháborodás. Maga Veres Péter is itt volt. Én nem voltam itt a fogadtatáson, mert az volt az érdekes, hogy mi, akik hamarabb rakodtunk, később értünk ide, mint azok, akik később indultak. Mindegy, a lényeg az volt, hogy nem *Tótkomló*sra telepítettek bennünket, hanem ide a Dunántúl nyugati csücskébe. Így kerültünk *Mosonszolz*nokra. A házaknak nem voltak ablakai, ajtói. Azt mondták, hogy Réman Ferenc és Torma Gyula, a két telepfelügyelő intézkedik majd. Ahhoz, hogy ki tudjunk rakodni, a Fő utcai nagyobb házak istállóiba kötöttük be az állatokat.

Összesen harmincegy nyéki család érkezett, ez vagy 170 embert jelentett, négy cséplőgép s vagy nyolcvan-kilencven szarvasmarha volt ezeknek a családoknak a tulajdonában. Aztán ősszel történt még egy dolog. Az okosabb telepesek, akik látták, hogy itt a kifosztott házakban úgy sem remélhetnek sok jót, megegyeztek, hogy ők bizony odébb állnak: elmentek a tolnai svábok után üresen maradt *Szakadát*ra, s akkor nekünk lehetőségünk nyílt arra, hogy az így megürült Fő utcai házakban véglegesen elhelyezkedhünk.

Itt, *Mosonszolz*nokon mi, nyéki családok átlagosan 14 hold földet kaptunk, s ezen gazdálkodtunk 1952-ig. Jómagam több helyen dolgoztam, míg 1962-ben be kellett állnom a termelészövetkezetbe. Ez már egy másik korszak volt, ahol az itt maradt svábok, a máshonnan jött telepesek és mi felvidékiek együtt egymásra találtunk. S ebben a szövetkezeti munkának, a kezdeti kínlódásoknak, a későbbi eredményeknek igen nagy szerepe volt.

A fiatalság tehát hamarosan magára talált, megbékélt a sorsával. Az öregek azonban soha sem tudtak megbocsátani. Amit mi otthon *Nyé*ken tapasztaltunk, az is inkább azt igazolta, hogy végső soron jól jártunk, mert otthon folytatódott a magyarokat bántó dolgok. Szerencsére mink tanultunk is a történelemből: nem lettünk pártemberek, mert mi már megkaptuk a leckét a magyar időkből. Attól féltünk, hogy ha bármiben túlságosan hangosak leszünk, annak előbb-utóbb kárát látjuk. Akik itt a faluban vezetőik lettek, mind pártemberek voltak, azokat ideoda rakosgatták, mink meg itt maradtunk parasztembereknek. A leghíresebb emberek, akik a falut vezették, ma jeltelen sírokban fekszenek a szolnoki temetőben. Akik idejöttek, például *Ásvány*ról, azok lassan mind elmentek.

Mink meg itt maradtunk.

„Abban bíztak,
hogy ...úgyis visszamehetnek.”

Mészáros Lajosné Fóris Irén

Március 15-én születtem és április 21-én négyhetes voltam, amikor átjöttünk, tehát csak hallomásból tudom felidézni az eseményeket. Édesanyámék az anyósáéknál laktak. Akkor még élt a nagymama, velünk élt a nagynéném is, tehát nagy család voltunk, több generáció élt együtt. Nagypapám Fóris Lajosnak hívták, felesége Hencz Julianna volt.

Édesapám Fóris Lajos, édesanyám Majer Irén éppen akkor építették fel az új otthonukat: elkészült a gyönyörű, szép nagy ház, melléképületekkel, istállókkal, nagy gazdasági udvarral együtt. Az nagyon fájó pont volt, hogy az új ház éppen csak elkészült, amikor ott kellett hagyniuk. Szüleim földműveléssel foglalkoztak, ebből éltek.

Édesanyámék 1946-ban kötöttek házasságot. Ahogy nekem elmesélték, három hétig voltunk vagonban. Tolna megyébe mentünk először: álltak, napokig nem tudták, hová kerülnek. Már az 1947-es kitelepítéskor kerültek Mórra falunkbeliek. Szóba került *Bodajk* is. A telepítő biztosoknak ugyanis fel kellett térképezniük, hol vannak szabad házak, a Németországba telepített svábok üresen maradt házai. Először kijelöltek egy házat számunkra, de nem akarom megnevezni, kinek „köszönhetően” egy másik házat kaptunk, amely jóval rosszabb állapotban volt. Akinek szerencséje volt, az otthoninál jobb házat kapott, azonban amibe mi kerültünk, ez jóval szerényebb volt. Az első éjszakát a még itt lakó házigazdával együtt kellett eltöltenünk. A házigazdának nem kellett elhagynia Mórt. Az egyik szomszédban a házigazda, a másikban a lánya lakott. Hát képzelhetik, milyen feszült hangulatban költöztünk be. Mikor megismertek minket, és megtudták, hogy nem jószántunkból jöttünk el, megnyihültek.

Mivel újszülött voltam, apukám kérte, hadd maradhassunk otthon. Azt mondták, hogy az anyukám és én maradhatunk a komáromi kórházban, a többieknek pedig menniük kell. El lehet képzelni, hogy milyen volt elindulni egy kicsi babával a nagy idegenbe. Rólunk Mórton mindenféleket meséltek az emberek. Tartottak tőle, hogy ilyen-olyan emberek érkeznek, még a kapukat is becsukták előttünk. Telepeseknek hívták az Alföldről érkező nincstelen embereket, akik a svábok hátrahagyott, teljesen felszerelt lakásaiba költöztek be. Eleinte ezért is voltak bizalmatlanok hozzánk.

Az első év elég rosszul telt, fuvarozással foglalkozott apám, mivel nem volt még elvetve tavasszal a földünk. Nagyon messze voltak a háztól a földek. Lovas kocsival, meg ökrös fogattal nem volt könnyű a földeket művelni. Nem is voltak jó minőségűek a földek. Később szőlőt is kaptunk, ez már közelebb volt.

Olyan hibát követtek el apukámék, hogy nem kértek két házat, pedig mi két család voltunk, de ők abban bíztak, hogy nem lesz rá szükség, mivel úgyis

visszamehetnek. Ezért is történt, hogy nagyon sokan Komáromba költöztek később, hogy közelebb legyenek a szülőfalujukhoz. 1952-ben, amikor a húgom megszületett, akkor mehetek először haza apámék. A házunkat békéscsabaiaknak adták. Képzelhetik, mit érzett, amikor meglátta, hogy az egyik szobában a padlót felszedték, oda vermelték a zöldségeket.

Szüleimnek nem volt semmi bűne, semmilyen tartozásuk vagy ilyesmi, egyszerűen kijelölték őket. Voltak olyan rokonaink, akiknél egyéves volt a kislány, felkészültek a kitelepítésre, de aztán mégis maradtak. Nem tudom, minek az alapján dőlt el, hogy ki megy, és ki marad. Borzalmas volt a készülődés, ládákat szögelték össze, az állatoknak is deszkaólatokat készítettek, mert az állatokat is vitték. A szüleim szerencsések voltak, mindent elhozhattak. Nem is tudom, hány vagonba rakták be a holmit. Külön-külön vagonban a bútorok, az állatok, aztán az etetnivaló és a szalma.

Kétszoba-konyhás lakásba költöztünk, nyitott kéményű konyhával, ahol a húsokat füstölték. Az udvar elég nagy volt, az istálló viszont kicsi. El is kellett adniuk az állatok egy részét, mert nem fértek el. Édesapám bátyja, aki azt hitte, hogy Mórra került az egész család, először, mikor kiszabadult az orosz hadifogságból, eljött hozzánk. De mivel a szülei és a felesége *Hetényben* maradtak, hazaszökött.

Annak idején, 1952-ben ügyvédet kellett fogadni, hogy az útlevelhez szükséges vízumot megszerezzék. A hetényi tanácstól igazolást kellett kérni, hogy befogadnak a faluba. A tortúra folytatódott: a határnál részletes vámvizsgálaton kellett átesnünk többórás várakozás után. Még a csecsemő húgom pólyáját is átvizsgálták. Visszafelé is mindenünket teljesen átvizsgálták, még a kalácsot is megnyomkodták, hogy nincs-e valami belesütve. Édesanyám a húga temetésére sem mehetett haza. A nagypapa megbetegedett, a kórház sok pénzt elvitt, a térszben meg keveset ke-restek, így a további költözés szóba sem jött.

Mórra Hetényen kívül, *Komáromszentpéterről*, *Garamsalló*ról telepítettek magyarokat. Mivel Hetény tiszta református falu volt, húsvétkor találkoztak először valamennyien a templomban. Mindenkiel tartották a kapcsolatot. Nekem és Kódsi Editnek is szentpéteri lett a férje. Férjeméket *Páriba*, Tolna megyébe, *Tamási* mellé telepítették. Az egész sváb falut kitelepítették és ők a helyükre érkeztek, így tudtak egymásnak segíteni, ezért nem volt annyira vadidegen a hely, pedig messzire elkerültek. Apósom meghalt 1942-ben, anyósomékat a nagyszüleikkel telepítették *Páriba*. Amikor ők meghaltak, akkor költöztek át Mórra.

Nehezen dolgozták fel az emberek az eseményeket, volt, aki nagygazda volt odahaza, s nem bírta elviselni a megpróbáltatást, a kisémmizést és öngyilkos lett. Ő volt az első halott. Az utcánkban is csak sváb családok laktak. Amikor látták, hogy dolgos a családuknak, befogadtak minket. Eleinte még féltek a szüleim este az utcára menni. Egy kalap alá vettek mindenkit, a telepésekre sokszor rákiabáltak.

Az ötvenéves találkozót Hetényen rendezték, Sára asszony szervezésében. Voltak, akik azt mondták, hogy csak feltépték a sebeket. Ezt elfelejteni nem lehet, de már mindenki beletörődött az eseményekbe. Sokan meghaltak már. Volt, aki nem is tudott elmenni. Anyukámat is nagyon megviselte. A régi házunk már nem áll, lebontották, újat építettek a helyére. Évente egyszer-kétszer elmegyünk családi eseményekre, esküvőre, temetésre. Mikor a nagymama még élt, egy-két hetet gyerekként nála töltöttünk, meg persze a rokonoknál. Nekem még megvan a megsárgult, kis újságcikk, amit anyukám őrizgetett, rajta az összes, Móra kitelepítettek nevével.

„...sok-sok idő kellett ahhoz, hogy feldolgozzuk azt, ami velünk megtörtént.”

Horváth András

Izsán mint afféle Duna menti halászfaluban jobbra szegényebb emberek éltek, igen gyakran egy portán több család közösen. Apámmal, anyámmal, meg Lujza nővéremmel mi is Tárnok Péterék családjával közös portán éltünk. Apám egy pár ökörrrel gazdálkodott hét-nyolc holdon. Az állattartásból sikerült valamicskét félreraknia, s így a magyar idők legelején önálló telket is vett, s még a háború alatt a ház alapjait is sikerült leraknunk, de már felépíteni az újat nem maradt időnk. Az új telek kertrészében száz gyümölcsfa is ott maradt, éppen kezdtek termőre fordulni a cseresznyefák, az almafák, meg a kajszibarackfák...

A háború utáni Izsán senki sem számíthatott semmi jóra. Mindenki tartott a jövőtől. Mikor aztán megkaptuk a fehérlapokat, s kiderült, hogy minket is Magyarországra akarnak áttelepíteni, apámmal, meg nővéremmel, Gelle Vilmosné Horváth Lujzával együtt elkezdtünk készülődni az utazásra. 1947. május utoljában három vagonnal jött az én családom. Ugyanazzal a szerelvényel utazott még másik hét család: Varga Ferencék, Németh Andrásék, Kurucz Imréék, Tárnok Péterék, Gelle Vilmos a nővéremmel, meg Koczka Andrásék és Koczka Istvánék.

Amikor mi sorra kerültünk, akkorra már Izsán tudtuk, hogy *Békéscsabán*, s általában a helyünkre érkező szlovákok által lakott településeken meglehetősen szegényes körülmények fogadták az oda érkező felvidékieket. Ezért aztán mindenki megkönnyebbült, amikor *Pesten* az egyik külső állomáson megtudtuk, hogy a velünk foglalkozó vezetők úgy döntöttek, mi nem Békésbe, hanem Tolnába leszünk letelepítve. Három napos utazás után a *dombóvári állomáson* álltunk meg, s ott dőlt el, melyik izsai családnak, hol, melyik tolnai faluban jelölték ki az új házat. Bennünket sok más izsaival együtt ide, *Kocsolára* hoztak. De kerültek izsaiak *Udvariba* és *Diósberénybe*, meg máshova is.

Nehéz azt ma már felidézni, mit éreztünk mi akkor, amikor először jöttünk be a faluba. Emlékszem, az öregek – látva a vonatról a *Tatabánya* környéki

hegyes vidéket – azt fontolgatták, mihez kezdenek majd, ha az izsaiaknak szokatlan vidékre kerülünk. Itt Kocsolán pedig minden fel volt bolydulva, hiszen a németek egy részét már elvitték, másik része próbálta folytatni a munkát, de voltak, akik félelmükben elbujdostak, s akadtak olyanok is, akik Németországból is visszaszöktek. Bennünket – a többi újonnan jöttekkel, székelyekkel, délvidékiekkel, másokkal – telepéseknek hívtak, csúfoltak, s még ma is előfordul, hogy valamilyen szóváltáskor ezt vágják a fejünkhöz. Általában a helyi svábok béketűrő, szorgalmas népek voltak, s ez nemcsak a módos portákból derült ki, hanem abból, ahogyan éltek: mértéktartóan, takarékosan, beosztóan, dolgoosan. Mink is mindent megpróbáltunk, de a német munkájának, szorgalmának több látszatja volt. Nem csoda, hisz ők itt éltek sok száz éve, mindent ismertek.

Magyarok és svábok jól kijöttek egymással, beszélni ugyan egymás között legtöbbször németül beszéltek, de különösen a fiatalok közt sok volt a barátság. Akadtak a németek közt ugyan volksbundisták, de az is inkább csak egyfajta játék volt: ünnepek, felvonulások, beszédek. Nagyon sajnáltuk tehát őket, amikor kiderült, el fogják őket vinni. Előbb összegyűjtötték őket, kit a *mucsi*, kit meg a *lengyeli* táborba, majd őket is vonatra rakták. Csak egy idő után derült ki, hogy a felvidékiek mások, mint az itthoni nincstelen telepések, hogy nem önszántukból jöttek ide a németek helyibe. Ezzel együtt még az itthon maradt svábok sem lakhattak mind saját házaikba. A mi házunkban például a telepítések után jó ideig a Pretz család lakott: a nagymama, a lánya, meg az unokája. Szüleim magától értetődőnek tartották, hogy a férfi nélkül maradt ismerős családnak helyet adjanak.

Mára persze alaposan kicserélődött a nép. Mink, régi kocsolai magyarok próbáltunk segíteni az újonnan jötteknek, de a korábbi sváb Kocsola lakóival is jó kapcsolatokat tartottunk fenn. A falu persze sok rosszat élt meg: olyan embereket neveztek ki fentről a község vezetőinek, akik semmihez sem értettek, csak az emberek zaklatásához. Az első téeszelnök például egy pesti élesztőgyárból jött ide Kocsolára. El is kereszteltük őt Élesztő Gyulának.

„A reszlovakizálás éjszaka volt, hogy ne tudják, ki tagadja meg a magyarságát.”

Kiss Sándorné Borza Gizella

Nagysallón, 1931-ben születtem. Az elődök is itt laktak, itt éltünk *Léva*, *Zseliz* közelében. Földművesek voltunk, mint mindenki a faluban. Más munka nem is volt. Szüleim 16 hold saját földön gazdálkodtak, meg még felesben béreltek földeket. Itt jártam iskolába, és dolgoztam a ház körül. Főleg a főzésben vettem részt. A család összetartott, és a rokonok is. Apámnak lova volt, ő segített a rokonoknak, a rokonok ennek fejében más munkában segítettek be. Szőlőnk is volt, hét kilométerre tőlünk. Apámnak mindig voltak lovai *Nagysallón*: két ló, a Lenke és

Olga, két csikó. A németek elvitték. A Lenkével nem tudtak úgy elmenni előttünk, hogy ne jött volna be hozzánk. Addig nem ment tovább, míg be nem jöhett a pajtáig. Ott megfordult, és kiment az udvarból, aztán mehetek tovább.

A szülőfalumban termeltek kendert is. A Garam folyóba hordták áztatni. Ez eltartott egy hétig. Nagy terméskövekkel nyomtatták le a kendert, hogy ne vigye el a víz. Így áztatták. Aztán csomókba szedték, nagy köröket írtak vele a fej fölött, hogy lerázzák róla a leázott, lerohadt részeket, és csapkodták a vízbe. Így tisztították meg a kendert. Azután törték, tiltották. Nagy élmény volt a Garamba járnival – fürödni is lehetett benne. Az egész falu magyar volt, csak a szomszédban lévő fényképezés volt szlovák.

1947-ben nagy változás következett be életünkben: a kitelepítés. Nagy fájdalom és nagy törés volt ez. El kellett hagyni a szülőházat, szülőfalut, rokonokat és a szülőföldet. *Kondorosról, Szarvasról* jöttek emberek, hogy kinézzék, kiválasszák, melyik ház kell nekik, amikor a magyarokat – akik magyaroknak vallják magukat – kitelepítik. A reszlovakizálás éjszaka volt, hogy ne tudják, ki tagadja meg a magyarságát. Volt, akinek ráment az egész vagyona, hogy otthon maradjon, ám mégis el kellett hagynia a falut. Kaptunk „fehérlapot”, értesítést, hogy nekünk menni kell, mert van, akinek jönni kell. Nagy ládákat csináltak az emberek, amibe berakták a holmijukat, hogyha menni kell, kész legyenek.

Jöttek a magyar teherautók, azokra pakoltak mindent. A rokonok segítségével fölpackoltunk. Kivitték az állomásra, bevagonyoztak bennünket. Nagy szerelvényt hoztak, az állatok, gazdasági eszközök is ott voltak. A házat üresen hagytuk magunk mögött. Az autók a temető mellett jöttek el. Nagy volt a sírás, mindenkinek volt ott halottja. A rokonok hoztak nekünk süteményt, ennivalót, mindenki valamit hozott, mert mi már nem tudtunk főzni. A szén- és szalmabálás vagon a mozdony után volt kapcsolva. Állandó félelemben jöttünk, mert a mozdonyból hulltak a szikrák, mi meg locsoltuk a szénát állandóan. A vonat hétfőn indult, és pünkösd szombatján értünk *Bonyhádra*. Közben *Szobon* és *Budapest*en megálltunk. Nem tudtuk hová visznek bennünket. *Bonyhádon* a családfőket föl szólították, menjenek velük, és megmutatják, hová, melyik házba költözhetnek. Ki volt jelölve, kit, hová visznek. Kivagonyoztunk. Hét vagonban volt a holmink. Hoztuk a vetőgépet, szecskavágót, fogast, ekét és az állatokat. Mindent, ami a gazdasághoz való. Elkenődtünk, mikor mondták, hogy egy német házába kerülünk. Ez egy kisebb falu volt. Négy családot költöztettek ide. De volt közülünk olyan, aki tanyára ment lakni, elhagyott tanyára.

Szóval, megérkeztünk *Bonyhádra*. Széjjelakasztották a vagonokat, egyik rész erre, másik arra. A Tanácsházáról jöttek megmutatni a kijelölt földünket. Mi harminckét darabban kaptuk meg a földet. Cölöpöket rakott le a papa, hogy tudjuk, melyik a mienk. Május volt, nagyon gazos volt a föld, a répát először le kellett kaszálni, akkora volt a gaz, csak

azután lehetett egyelni. A falu nagy része csángó magyar volt, kevés német, meg mi. Közben ugyanis a németeket elvitték onnan.

Jól éltünk, mert hát dolgoztunk. A húgom ott járt iskolába. Semmi nem volt a faluban, csak egy picike bolt. Édesapám kilenc kilométerre járt *Bonyhádra* kocsival a piacra. Aztán *Aparhanton* telepedtünk le. Ott is földművelésből éltünk, meg állatokat tartottunk, volt tehen, ló, disznó. A tehenünk törzskönyves volt, huszonöt liter tejet adott naponta. Csarnokba hordtuk a tejet. Volt olyan, hogy lefölozték a tejet, és a fölozött tejet vissza kellett hozni. Ha túrórt csináltak, a savót visszavettük fillérekért, és ezzel neveltük a disznókat. Szüleim ügyesek voltak, iparkodtak.

Ott is a háztartásban dolgoztam. Később a határba is mentem dolgozni. Dohányt is természetünk. Édesanyám font, szőtt. Ő készítette elő a fonalat. Tolnában mindenki természetű kendert. A rét végén folyt egy egészen kis patak, mindenki ott áztatta meg a kendert. Kitergették kis „sátorba” a csomókat, mikor kiszáradt, törőszéken feltörték, és akkor tilóval megtisztították, aztán vasfésűvel megfésülték a kendert. Ezt a házaknál megfonták, a finomabbjából vásznat szőttek: törülköző, konyharuha, abrosz készült. A vastagabbjából zsákot, szőnyeget készítettek. Segítettem édesanyámnak. Apránként megtanultam hímezni is. Tizenhárom-tizennégy évesen már hímeztem dísz-törülközőt. Édesanyám unokahúga nagyon jól értett a hímezéshez, és ő megtanított engem is. Ma is őrzöm ezeket a darabokat. Szeretem magam körül látni, megtartottam, mert visszaidéződnek a fiatalság emlékei. A magyarországi szlovákokat vitték át oda, ahol mi laktunk, ahonnan áttelepültünk. Nekik azt ígérték, hogy mindent kapnak, minden ott lesz a házban, a kamrában, a pajtában. És várt rájuk a nagy üresség. Ők úgy utaztak a vagonokban, hogy a közepére asztalt tettek, letakarva. Sarokban a kecske. Meglepődtek, amint odaértek, mert semmi nem volt a házaknál. Reklamáltak is a tanácsházán, hogy nem ezt ígérték nekik.

1961-ben idejöttünk, *Monostorra*. Ide is vagonnal jöttünk. Az állomásról lovas kocsik hoztak ideig. Édesapám az elemgyárba ment dolgozni, majd a vasútra és végül a vízműhöz. Onnan ment nyugdíjba. Én *Németkéren* laktam még egy ideig, mert 1950-ben férjhez mentem a szülőfalumból való *Kiss Sándor*hoz. Őket is kitelepítették. Szüleim tavasszal, mi ősszel jöttünk el. Ahol laktunk Tolnában, az a ház egy német emberé volt. Rossz volt a németnek, mert nem lakhatott a házában, de rossz volt nekünk is, hiszen tudtuk, hogy az övében lakunk. Össze is jártunk velük. Aztán – igaz, sokallta az árát –, de megvásárolta a saját házat tőlünk. *Szentpéteriek* vettek házat *Monostoron*. Ők beszéltek rá bennünket is, hogy mi is jöjjünk ide. Húgomékkal jöttünk házat nézni, *Petróék*ét is néztük, aztán megvettük a *Sósvillát*. Mivel itt volt és van mindenünk, hazánknak tekintettük, tekintjük ezt a földet.

Lejegyezték: Szarka László, Monostori Éva, Iglódi Attiláné

Egy bükksgentkereszti család kálváriája

Az egyes kelet-közép-európai népcsoportoknak a II. világháború, utáni, részint büntető célú, részint – mai kifejezéssel élve – „etnikai tisztogatás” jellegű kitelepítési folyamatába tartozott az ún. magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény is, melynek során Magyarországról önként jelentkezettek a távozni óhajtó szlovákok. Közéjük tartozott a bükksgentkereszti születésű, 1947-ig, majd 1960-tól ismét itt élő özv. Telekes Béláné Novek Lujza és családja. Önvallomása – több évtized távlatában – higgadtan, szubjektív érzéseit lefojtva, visszafogva, tényszerűen tárja elénk az áttelepülés okait, az új hazában az otthonkeresés, a megállapodás fiasokit, a kis család egyre tragikusabbá váló sorsát.

Bükksgentkesztről elsősorban a szegény, nincstelen szlovákok vállalták az áttelepülést, azt remélve, s az ígéretekben bízva, hogy jobb életkörülmények közé jutnak. Telekes Béláné meglehetősen pontosan látja a Csehszlovákiába költözés indítékait. Ezt az ország többi szlovák lakta helységében végzett hasonló témájú gyűjtésem is bizonyítja: az áttelepülők jelentős része főként a kedvezőbb anyagi lét reményében indult el. A második világháborúban tönkrement országban rendkívül alacsony volt az életszínvonal, a kitelepüléseken nem volt munkalehetőség, nem lehetett megvásárolni – kivált az elzártabb hegyvidéken – az alapvető élelmiszereket (hús, liszt stb.).

Azt is megmondom: negyvenbe esküdtünk. Negyvenegybe született az egyik fiam, férjem negyvenkettőbe ment katonának, mer ő is csak húsz éves vót, mikor esküdtünk, én meg 17. Fialat gyerekek voltunk, na. És olyan nehéz világ vót. Ugye ő elment katonának, így vagy három évig ott vót, ténleges szolgálatot szolgált két évig, utána, mer kitört a háború ugye, ott vót. Hát így hogy 1945. január 6-án jött haza.

Jártak ugye, csak agitáltak, az én szüleim mondták: Ne menjetek, gyerekek! Nem akarták minket engedni. De a férjemnek a szülei mentek. Ezek meg itt laktak nem messze, nekik is házuk vót. Hát ugye hogy építkezni akarunk, nehezen ment a pénz, nehezen ment az építkezés, minden, hát gyerünk! Házat adnak, mindent. Hát ugye ki gondolt erre, hogy milyen házat! Ugye ezek a német kilakoltatott... No, kimentek onnan. Igaz, hogy ezek átmentek biztos, mer teljesen határ mellé mentünk, osztrák határ mellé. Hát ígértek: aki földdel akar dolgozni, földet adnak, aki házat – ugye – házat. Hogy hát megbolondultak a népek, hát én nem tudom! Hát szegénység vót, mindenütt szegénység vót. Mentünk sokan akkor, valami 127 család ebből a faluból.

No és október 26-án már akkor abbahagyunk az építkezést is, és minden. Hát megyünk! Hogy ott helyette adnak mindent, kicserélnek, amit itt hagyunk. Kicserélnek, és adnak helyette mindent.

Krupa András

Štefan Šutaj szerint a lakosságcsere fő célján túl, hogy a dél-szlovákiai magyar-ság tömbjét fellazítsa, számát csökkentse, az is törekvése volt az akkori csehszlovák politikának, hogy „visszaszerezzék” a külföldön élő szlovákokat (Šutaj. S. 1995.). De a hivatalos szerveknek a magyarországi szlovákok erre való megnyerésén túl mintha véget is ért volna a velük való törődése. Holott az áttelepült szlovákok egy részénél komoly *etnopszichikai* gondoskodásra is szükség lett volna, különösen azok körében, akiket a hangzatos ígéretek ellenére nem elégítettek ki, s a kiábrándulás, a csalódottság súlyos zavart váltott ki bennük.

Ezek száma pedig igen jelentős volt. Az „anya-földre való visszatérés” jelszavát figyelmen kívül hagyva, a nincsteleneket zömében a csehországi Szudéta-vidékre, a kiutasított németek nyomán lakatlanná lett településekre szállították. A szlovákok nem feltételezték, hogy az áttelepülés megvalósítása nyomán az óhazától és az elődeik egykori otthonától ismét távol találják magukat, Nyugat-Csehország ismeretlen környezetében, az újratelepítendő határmentén.

Ezek száma pedig igen jelentős volt. Az „anya-földre való visszatérés” jelszavát figyelmen kívül hagyva, a nincsteleneket zömében a csehországi Szudéta-vidékre, a kiutasított németek nyomán lakatlanná lett településekre szállították. A szlovákok nem feltételezték, hogy az áttelepülés megvalósítása nyomán az óhazától és az elődeik egykori otthonától ismét távol találják magukat, Nyugat-Csehország ismeretlen környezetében, az újratelepítendő határmentén.

S a Telekes család és társaik szomorú sorsa magába gyűjtötte az otthoncseréléssel járó összes negatív megnyilvánulást. A határ átlépésétől kezdve a Magyarországra való visszatérésükig mintha végigdözte volna őket a balszerencse, mígnem a szülőfaluba visszajöve meg nem nyugodtak. A család esete egyedinek tűnhet, holott mint az a bizonyos „állatorvosi ló”, csupán tükrözte az áttelepülés-áttelepítés visszásságait.

Mindezt pontosan tükrözi lakóhelyük száma. A 13 éves ott-tartózkodás idején 9 településen fordultak meg. Csehországban először két helységben laktak, az odatelepített szlovákok összefogása nyomán Ágcsernyő mellé kerülnek, onnan vissza a cseh szudéta vidékre, a férj és lovai balesete miatt Igló mellé, Nálepkovára, majd Stószra, onnan ismét Csehországba České Budejovice mellé, és újra Nálepkovára.

Telekes Béláné Novek Lujza 1923. szeptember 25-én született Bükksgentkereszten. A magnetofon-felvételt a szlovák néprajzi tábor idején, 1993. június. 23-án ugyancsak Bükksgentkereszten a szerző készítette.

Most nem térek ki továbbköltözésük mindegyik konkrét okára, csupán néhányat emelek ki: a hivatalos szervek közönye a határátlépéstől kezdve észlelhető. A többnapos úton a tehervagonokban való magárahagyatottság, a megérkezés megdöbbenő éjszakai jelenetei: az idegen családokhoz való lerakásuk, a deres földre ledobott bútorok (mindez az eljárás a deportálásokra emlékeztet), a mindennemű tájékoztatás hiánya, a katasztrofális rettenetes élménye.

November elsejére odaértünk, Mindenszentekre Csehországba, egészen az osztrák határ mellé. Egészen határ mellett, hát csak a finácok jártak erre! Üresek vótak. Hát mink nem tudtuk, hová visznek. Semmit nem mondtak, nem! Csak mikor minket kivitték, és mikor minket kitoltak – kitoltatták a vagonot – egy nagy-nagy hosszú víz mellett, ez Nove Hradýba vót. Víz mellett, ott kitoltatták a vagonokat, némelyek leszálltak, egy öreg asszony be is akart ugrani a vízbe akkor, hát hogy hová vitték! Hát víz itt nincs a közelibe (mármint Bükkszentkereszten). Hát hogy hova vitték minket ehhez a nagy vízhez!

Éjjel, ahogy oda kitoltatták minket, éjjel hurcoltak megint minket traktorokkal, megint hurcoltak a tethelyre mindenkit. Így hogy a gyerekekkel minket – egy román asszony már volt ott letelepedve – oda vitték aludni. Földön aludtunk, le volt ilyen szalmazsákokkal vagy mivel ... Hát ugye reggelig muszáj volt valahol elhálni!

Reggel mentünk megnézni, hogy hova tették le minket. Ott vót a legelőn nekünk letéve a poggyászsunk, minden, bútor, minden, nagy dér vót rajta!

Hát ott vót téve minden. Akkor már néztünk, hogy hol vagyunk! Orvost nem láttunk, gyógyszerert nem láttunk, bótót nem láttunk, iskolát nem láttunk, semmit az egy világon nem láttunk. Olyan helyen laktunk! Hol vagyunk mink, nemhogy orvost! Nem, nem, egyáltalán semmi, semmi hivatalnok, se tanács se semmi! Csak amit minket vitték, és lakott ott a faluvégén egy német talán, egy osztrák vagy valaki. Ki tudott ezekkel beszélni? Üres vót a falu. Se villany nem vót.

No és mentünk, hogy megyünk karácsonyra egy kis káposztát hozni, mert jön a karácsony, fogunk töltött káposztát főzni. A másik asszonnyal, akivel együtt laktunk nem messze, hát lementünk mink egy darabig, de olyan nagy hófúvások vótak, Bementünk a nyakunkig a hófúvásokba! Így visszamentünk, nem főztünk karácsonykor se káposztát. Nem vót nekünk se karácsonyfa, nem vót nekünk semmi az egy világon. Hát ilyen szegényes vót a karácsony, nem vót semmink! Az első karácsony nem vót semmi nekünk. Nem sírtunk. Én nem tudom, a jó isten ilyen erőt adott, hogy bele vótunk nyugodva. Maj lesz valahogy.

Tehát az elhagyott, néptelen településen nincs orvos, nincs gyógyszer, nincs községi adminisztráció, nincs iskola, nincs üzlet. A telepeseknek maguknak kell kiharcolniuk, hogy tanulhassanak a gyermekeik. Nemtörődő jellegű jellemzi később az Ágcsernyőre való telepítésüket is: földművelő szerszám, eszköz nélkül nagy földterületet adnak nekik, a földművelést nem ismerő családokat pedig kulákká nyilvánítják, a két családot egy szobában helyezik el.

No és akkor meg valahogy ki-átvészeltük a telet. Na, akkor az emberek mondták, hogy ilyen helyen lakni nem lehet, hát megyünk. Vettek minket Munkács mellé, ruszki határ mellé: Ruski Čap, Černa nad Tisu, Ágcsernyő. Ez Ágcsernyő magyarul és Černa nad Tisu szlovák. Oda vitték minket. És adtak nekünk húsz hold földet! Voltunk kulákok, ugye. És tették minket egy olyan házba lakni, két családot. Egy sparhéton főztünk. Szobát is úgy laktunk, úgy csináltunk magunknak, hogy egyik helyet ő csinált magának egyik ódalt a másik helyet én csináltam Egy szobában két család laktunk.

Akkor beállt ez a nagy kontingent beadás, akkor 20 hold, 20 hektár föld után sok mindent kellett beadni. Nekünk Cseszkóba nem adták átvenni, csak ezt az egy lovat, ami vót nekünk, no még vót egy kisbornyú nekünk, azt engedték átvenni, de ilyen földkörűl szerszámokat, semmit az egy világon, mer gazdaságilag nem egy a Csehszlovákia.

Jött az ősz, jött az aratás, ott álltak a gép mellett, learattak, elvitték mindent, csak egy fejre, egy személyre, nem tudom, mennyit hagytak nekünk, csak egy személyre ki vót adva a kenyérgabona is meg bab is meg minden. Ami termett, a többi elvitték. No és akkor megint mondták az emberek, ugye egy szobába két család, egy konyhába két család, ennyi föld körül pénzt nem lehet keresni, itt megint nem lehet lakni! No, így nem lehet élni. Hát megint mentek az emberek, hogy megyünk vissza. Így meg így nevetettek, visszamegyünk a németekhez. Még jobb ott, mint, no.

A környezetváltás első tragikus jele: a vízszegény Bükkből egy nagy vízü térség mellé való odaérkezés első pillanatában a látvány sokkolja az egyik asszonyt, aki öngyilkossági szándékkal majdnem beleugrik a tározóba. Telekes Béláné a viszonylag sűrűn lakott falusias Bükkszentkereszt után mindenütt keresi a hasonló közösségi létet, s bárhova kerülnek, elhagyatott, ritkán lakott vagy település széli helyen kapnak lakást. Stószon azért is érezte jól magát, mert „ott tele vót a falu népekkel”.

Stós Kúpele. Ott vót a nagynénje, hát így rábeszélték, hogy mentünk oda. Mindenestül odahurcokodtunk. De ott nagyon tiszta falu vót, és ott tele vót a falu népekkel. No ott is laktak németek is, meg keverék vót, szlovákok és minden, magyarok nem, csak kettő vagy három család.

A foglalkozásváltás sem sikeredett nekik. A családfő mindenütt ott talált vagy keresett munkahelyet, ahol az eredeti bükki foglalkozását éltethette (erdei fakitermelés, mézesgetés, mészárusítás, lovas fuvarozás). Egész ott-tartózkodásukat az állandó otthonkeresés jellemezte. De sehol sem leltek otthonra, mert kezdettől fogva nem kapták meg az ígért házat, s ha juttattak is nekik, embertelen vagy számukra, korábbi életmódjuknak szokatlan környezetben. Mindezt súlyosan megterhelte a vállalkozó családapa sorozatos balszerencséje (betegsége, kéztörése, lovainak balesete, pénzcseré: általa elvesztették vagyoniukat stb). Csodálatra méltó mégis az a szívósság, amiként mindvégig megkísérelték elérni az óhajtott és megnyugvást hozó végső lakhelyet. Ennek egyik fő

akadály – amivel szintén nem számoltak az áttelepítők – az egyre fokozódó honvágy, amelynek egyik fő táplálója volt a kezdetektől gyötrő kiábrándultság, az új hazának általuk vélt mostoha magatartása, s amely annál erősebbé vált, minél előnytelenebb helyzetbe kerültek. Telekesné úgy vélte csillapítani honvágyát, hogy egyre közelebb kívánt kerülni a szülőföldjéhez, a férje pedig – ilyen érzéseit leplező pótcselekvésként – kereste a szülőfaluból odakerült rokonok, ismerősök társaságát, a szétrombolt faluközösség maradványait, s ez is sodorta a hosszú ország egyik végétől a másikba.

Az áttelepültek nagyobbik részét – különösen az idősebbjeit – hasonlóképpen kínozza a honvágy, sokak korai halálát is okozva. Vissza is települtek volna, ha tudtak volna hova menni, ha befogadta volna őket valaki. Ijesztgették is egymást, mint elbeszélőnők férjét is, hogy kinevetik őket, ha hazamennek. (A tárgyilagosság megkívánja: az áttelepülők jó része a honvágy ellenére is beilleszkedett szlovák hazája életébe.) Telekesné a honvágy édes kínját hiteles szépséggel érzékeltette:

Én keltem: itthon jártam. Én feküdtem: itthon jártam. Minden bokrot előttem, magam előtt láttam, ahol valamikor gyerekkoromba játszottam. Ilyen ez a honvágy.

Adtak nekünk két címet is talán Rimaszombatba: Rimavska Sobota, Veľkomocká ulica, číslo. Ott vannak Balogon, Rimaszombat mellett, anyósoméék, hát csak közelebbre. Én húzódtam mindég haza. Magyarhoz. Hogy közelebb legyünk. Hát megyünk oda. Jó. Hát elmegyünk. Nem tudjunk örülni semminek, mer határ mellett mindig laktunk. Hát megyünk oda közelebb, legalább népek közt, ott leszünk. No de ment egyszer a férjem megnézni ott ezt a lakást. És ott valamikor két bácsi lakott, akié vót ez a ház. Csak ez a két ember családotul együtt ott laktak. A gyerekek ilyen nagyok vótak, és azt mondták, – mikor Jani vót a férjemmel – hogy: azt szeretnénk mink látni, hogy idejön valaki lakni, de agyon fogunk ütni! No jó van, ő meg magyarázott ezt nekem. Hát én neked oda nem megyek lakni, mondtam az öregemnek. Én inkább megyek haza, vagy inkább megyek világgá, de én oda lakni nem megyek! Hogy énrám valaki mutogasson, hogy nem a mi házunk.

A szudéta vidéken sokat szenved a családjáért, különösen az orvos- és gyógyszerhiány miatt: a himlős gyerekeit ősi népi hagyományos módszerrel tudja csupán gyógyítani, szülnie is ijesztő körülmények között kell.

Ott nem vót szülésznő se. Egy régi kis bábácska vót, nyolcvan-kilencven éves asszonyka. Ő jött hozzám, mikor szültem. Ez román vót. Vótak ott települtek Romániából. Romániai szlovák, ilyen áttelepültek vótak ezek is. Valamikor hogy bábaasszony vót. Hát ugye ezt ajánlották. Hát jött. Hát mint egy öregasszony ... nem tudott segíteni. Ott maj meghaltam. Se orvos, se semmi az egy világon. Hát csak annyit, hogy megmaradtam. Így megszülettem a gyereket neki, a ruhába, kötőbe. Ülve, bizony ülve! Nagyon,

nagyon nehezen volt meg nekem. Azér, mer azt mondják, hogy nagy fájdalom vót. A víz előtte két-három nappal elment ... Hát orvos nem vót, nem vót kihez menni, nem tudtunk sehová se érdeklődni, se semmit egy világon. No oszt ugye szárazon szültem. Nagy fájdalom vót, én azt hittem, hogy mán meghalok. Így ahogy ültem, férjemnek az ölibe ültem, és a bábaasszony itt vót előttem, ez az öregasszony. Én nem törődtem, hogy hogy itt van előttem, hát így megszülettem a ruhába a gyereket. Mikor szültem, hát ő megfogta, mer szülésznő vót, csak öreg. Ez-ez olyan, nem is tudom, hogy min megy keresztül az ember! Hát ez nem lehet! Hát szegény (férje), hát mit is mondott vóna? Nem mondott semmit, csak ő is reszketett.

Az időközben öt fiúra szaporodó család feje végül enged felesége unszolásának, s beadják a hazatérés iránti kérelmüket. Az apa hirtelen, tragikus halála azonban megakadályozza, hogy visszajöhessen. (A gyerekek születésének a helyei is tükrözik a család nyugtalan vándorlását.) A fiúk az anyjukkal 1960 júliusában érkeztek Bükkszentkeresztre. A Telekes család csehszlovákiai viszontagságai nagyon sokban hasonlítanak a gömöri Lévártról Csehországba elhurcolt magyar földműves család kálváriájához (Ujváry Z., 1991.). Noha ellentétes előjelű cselekedet szenvedő részesei voltak - a magyarokat deportálták, a szlovák család önként jelentkezett – az egyik büntetésként kapta, a másik „jutalomként” –, az a közös bennük, hogy egyaránt egy hamis szemléletű politikai irány akarataból élték át mindezt.

Telekes Béláné Csehszlovákiába költözésekor a helyi vegyes, inkább a kelet-szlovákiai dialektusra inklináló nyelvjárást beszélte. Az ott-tartózkodás idején nem tanult meg jól sem csehül, sem szlovákul, a szülő-nyelvjárását is erőteljesen keveri a magyarral, s „makaróni” nyelvű lett. Szlovákos a magyar beszéde is, ez főként az igeragazásban feltűnő (alanyi, tárgyias tévesztése), s a szórendje sem magyaros mindig. Önvalóságát mégis szívesebben mondta el magyarul.

A Telekes család csehszlovákiai életének drámai fordulatokban gazdag útját magával ragadó, sodró lendülettel meséli el, s történetének élvezetét, megértését a nyelvhelyességi anomáliák nem zavarják. Felhasználja a népi próza értékes alakzatait (szóismétlés, állandó szókapcsolatok stb.) s az élő beszéd ritmikusságát, varázsát. Hazatérését is mély átéléssel mondta el, kiemelve a honvágy hatóerejét. A fiaiban néha felmerül a szülőhelyük megtekintésére vonatkozó nosztalgia, de ők is itthon érzik magukat.

Miskolcra (érkeztünk). Én már adtam tudtul, én küldtem táviratot, hogy jövök. Autóval jöttek értem, Miskolcra jöttek értünk, ugye üt gyerekekkel jöttem, hatan vótunk. Na és aztán, meg mikor hazajöttünk adtak értesítésül másnap vagy harmadnap, hogy jött a vagon. Na és akkor rendeltünk egy autót, aki hazahozta egyszerre vagy kétszerre. Ide (jöttem) szüleim házába, ide, ide, ide! Szüleim éltek, édesapám, édesanyám, életet ők adtak. Azér ennek adok hálát a jóistennek, hogy segített engem. Csak én is avval vótam szerencsés, hogy édesanyám elfogadott, helyet adott.

Hát ez nem könnyű ilyennek, akit nem tudnak elfogadni, visszafogadni, az nem tud hová jönni. Azért nem jönnek sokan, meg is mondták, hogy azért nagy a honvágyuk, és nem is fognak látogatóba egyszer se. Csak vágnak nagyon ezek az idősebbek...

Küszködtünk, ahogy éltünk, megvoltunk. A legidősebbik fiú dolgozott. Három gyerek iskolába járt. Az egyik megnősült. No aztán nősült a harmadik. Katonák is vótak. Egyik se mondja, hogy megbánta. Nem mondták, még egyikőtől se hallottam. En meg addig iparkodtam, amíg a gyerekek kicsik. Én azt gondoltam, a gyerekek, már ha valamelyik ott megnősül, akkor én haza nem megyek, mer úgy sem hagyom a gyerekeket ottan. Én meg addig iparkodtam, siettem haza, mondom, egyik sincs megnősülve, és addig úgye itt megtanulnak. Itt megnősültek, gyerekeik

vannak, házukat felépítettek, hálistennek dolgoznak, dolgoznak ezek. Egyszer hallottam őket: – No maj egyszer el fogunk készülni, oszt egyszer el fogunk menni, körutat fogunk csinálni, hogy ki merre született. – Ó, hat hogy menétek, világ körül! Az egyik az egyik végén, a másik másik végén van! Én nem bánom, gazdagok nem vagyunk, annyi van, ami kell mindig. Mindig akad enni, ennivaló van annyi, amennyi kell. Mostanáig nem vót éhség. Hogy utána mi lesz? Hát lesz, ami lesz.

Úgy érzem, nincs szükség sem tudományos igényű, sem emocionális jellegű zárszóra, talán csak ennyit: mindenkinek az az otthona, amelyiket ő maga választja ki magának, semmilyen más, politikai, hatalmi és egyéb tényező ezt nem írhatja felül.

Tóth Ágnes

Hatalmi játszmák metszéspontjában

Az áttelepített szlovákiai magyarok a kitelepített németek szemével

„Igaz, senki sem hitte el, hogy ilyen megtörténhet. [...] A rémhírek minden nap, minden változatban jöttek. A falu parasztságai nem törődtek semmivel, rendületlenül szántottak és vetettek, mert el sem tudták képzelni, hogy az ősi földről őket el lehet zavarni.”

„És amikor 1946 őszén ki volt adva, hogy lesz a kitelepítés, akkor sokan még mindig nem hitték el. A Stark tanító fia például, aki, hogy meg volt-e fizetve, vagy sem, nem tudom, csinált egy gyűlést a faluban, ahol azt mondta, vessenek nyugodtan, nem lesz kitelepítés. Mink meg aztán legtöbben szépen elvettük az árpát. [...] Az öregek nem hitték, meg mások sem, még márciusban, áprilisban is vetettünk. Május 11-én meg már eljöttünk.”

„Az én öreg szüleim hetven évesek voltak, az öregapám az első világháborúból hadirokkant volt. A jobb keze béna volt. Azt mondták, nem igaz, hogy őt innen ki lehet zavarni. És megcsinálták.”

„Az édesapám (az nagy magyar volt, magyar katona is volt) nem is akarta elhinni, hogy őt elviszik. Bognár volt a faluban, elég jó szakember. [...] Emlékszem, hogy azon a napon, édesanyám csomagolt mégiscsak, gondolta hátha visznek, ő meg úgy érezte, hogy biztos, hogy maradunk. Nem így történt. Még akarta, hogy menjenek krumplit szedni a nagyapámmal. ...Én meg ültem a lépcsőn, mert olyan házunk volt, hogy volt egy nagy lépcső a bejárati ajtónál. Ott ültem, és még emlékszem, annyira szomorú voltam.”

Tóth Ágnes

Az idézetek Szlovákiából kitelepített magyarok, illetve Magyarországról elűzött, majd visszazökött németek visszaemlékezéseinek részletei. A szövegrészekből szövegkörnyezetük, és egyéb információk hiányában nehéz lenne megállapítani a beszélő nemzetiségét, hiszen kevés adatot tartalmaznak. A kitelepítés tényét megemlítik ugyan, de csak egyikük jelöli meg az évet is, hogy tovább szűkíthessük az esemény időbeli elhelyezését. Nevezetesen: a második világháború utáni kitelepítésekre, elűzésekre utal az elbeszélő. Nem tudjuk meg azonban, hogy kikre vonatkozik a „mink”, s földrajzilag hogyan értelmezhető az „ősi föld”, vagy az „innen” megjelölés.

A materiális tényeknél lényegesen több, és azonos, megegyező információkat közölnek viszont az elbeszélők arra vonatkozóan, hogy miként élték meg a történeteket. Először is nem hitték el, hogy az adott esemény megtörténhet velük. Úgy ítélték meg, hogy sem jogi, sem erkölcsi értelemben nem következett korábbi egyéni életútjukból s a közösségéből sem. Ezért a „minden nap, minden változatban” érkező rémhírek ellenére is irracionálisnak tűnt a számukra. Másodsor: az irracionálisra, a fölfoghatatlanra köznapi racionalitással válaszoltak, azaz vetettek, krumplit szedtek, tették a dolgukat. Harmadsor: azonosak az elbeszélések abban is, hogy áldozati elbeszélésekről van szó, amelyben a visszaemlékezők szenvedéseiket idézik fel.

A szlovákiai magyarok és a magyarországi németek a második világháborút követően hatalmi játszmák metszéspontjába kerültek. Az adott országok politikai elitjeinek a hatalomért folytatott harc során szükségük volt e kisebbségi csoportoktól megszerezhető, majd újraosztható gazdasági potenciálra. Ezért mindkét országban hasonló érvek alapján – miszerint a német, illetve a magyar kisebbség a háború időszakában és az azt megelőző évtizedekben a politikai nemzettel szemben illojális magatartást tanúsított, sőt elárulta azt –, velük szemben a kollektív büntetés különböző formáit (vagyonelkobzás, állampolgárságtól való megfosztás, tömeges internálás, deportálás, kitelepítés) alkalmazták.

A magyar kormányok a szlovákiai magyar közösség megítélését, és a vele szemben alkalmazott eljárást mind a nemzetközi diplomáciai színtereken, mind a két ország tárgyalásain a németekétől elkülönítetten igyekeztek kezelni, és attól eltérőként, valami „más”-ként próbálták megjeleníteni. Ezt kevés sikerrel teheték, hiszen a német kisebbséggel szemben maguk is az egyéni felelősségre vonás mellőzésével jártak el. A két folyamat tartalmi és módszerbeli azonosságai kétségtelenek. A különbségek csak akkor mutatkoznak meg, ha a folyamatot a két csoport egymáshoz való viszonya szempontjából vizsgáljuk. A szlovákiai magyarok „áldozat” státuszának kizárólagossága megszűnik a Magyarországra való áttelepítésükkel, ahogyan természetesen a németeké is megszűnik a Németországba történt kitelepítésükkel. *„És amikor kikerültünk, ezek úgy néztek ránk, mintha valami gazemberek lennének. Ezek azt hitték, hogy mit tudom én, mit csináltunk mi otthon, hogy oda lettünk kitelepítve. Nem akarták elhinni.”* – mondja T. Simon kitelepített, majd Magyarországra visszaszökött sváb parasztember. A kitelepítésüket váró, vagy vagyonuktól megfosztott, összeköltötött magyarországi németek szemében a szlovákiai magyarok nem, vagy nemcsak áldozatok, de kedvezményezették is. Nevezetesen a magyar állam németekkel szemben hozott jogfosztó, jogkorlátozó intézkedéseinek részbeni kedvezményezettjei. Feloldható-e ez – a helyzet paradox voltából következő – kettősség és hogyan? Tettek-e különbséget a németek az egyes kedvezményezett csoportok – székelyek, magyarországi telepések, felvidékiek – között? Ha igen, mely kritériumok alapján? Melyek voltak a csoportok viszonyának meghatározó elemei? Képesek voltak-e a csoportok a hatalom manipulatív, konfliktust generáló technikáinak felismerésére és kezelésére?

A kutatás, amely során ezek a kérdések is megfogalmazódtak, alapvetően a magyarországi németek egy sajátos csoportjának, a kitelepített, majd illegálisan visszaszökött németeknek a motivációit, a magyar társadalomhoz való integráltságát, németországi viszonyaikat vizsgálta. A felsorolt kérdések nem tartoztak tehát a kutatás alapkérdései közé, ugyanakkor a visszaemlékezők többsége (eddig ötven interjú készült el) megemlítette valamilyen módon a szlovákiai magyarok érkezését. Fontos körülmény,

hogy e csoport tagjainak túlnyomó többsége eredetileg nem került fel a kitelepítendőek listájára. Ezek a személyek az 1941. évi népszámláláskor magyar nemzetiségűnek, német, vagy magyar anyanyelvűnek vallották magukat, a Volksbundnak nem voltak a tagjai, s a férfiak a magyar hadseregben harcoltak. Saját megítélésük szerint tehát tanúbizonyságot tettek a magyar állammal szembeni lojalitásukról. Viszonylag kevés vagyonnal rendelkeztek, vagy korábban már vagyonuktól részben megfosztották őket – kisebb házba, más helységbe kellett átköltözniük –, ezért emiatt sem hitték, hogy *„ki lehet zavarni”* innen őket. Kitelepítésüket, jogkorlátozásukat részben úgy élték meg, mint ami közvetlen összefüggésben van a szlovákiai magyarok érkezésével. Ennek ismeretében még inkább feltűnő, hogy a visszaemlékezők egy része rendkívül tárgyyszerűen, röviden és semlegesen fogalmaz, gyakorlatilag a tények megállapítására szorítkozik. Semmilyen véleményt nem fogalmaznak meg, érzelmi attitűdjük nem derül ki. Az áttelepített magyarokat még ma is cseszókóknak, és nem szlovákiai magyaroknak, vagy felvidékieknek nevezik. A fogalomhasználat is a „mi” és az „ők” csoportja közötti különbségtételt szolgálja. Mindezek a megélt események távolítását, a bezárást jelzik.

„Persze Cseszókóból is voltak itt.” A „svábokat kitelepítették, hoztak oda Felvidékről, mint ahogy ide Becsére is felvidékieket” Vagy: *„minket kitelepítettek, még el sem mentünk, már voltak itt mások. Ugyanúgy Csehszlovákiából jöttek ide, de magyar falvakból is, és azok már be is költöztek a lakásunkba.”*

A visszaemlékezők másik csoportja párhuzamot von, hasonlít, de azonnal rámutat a különbözőségekre is. *„És akkor jöttek a csehszlovákok. Nem bántom őket, mert ők is ugyanúgy jártak, mint mink, csak jobban, mert ők a készbe jöttek be. [...] A kész, meg a jószágok, meg a föld, mind az övéké volt.”*

A szlovákiai magyarok kedvezményezett státuszát a magyarországi németek szemében vagyoni helyzetük, egzisztenciális biztonságuk jelentette, az a tény, hogy ők az áttelepüléskor hozhatták ingóságait. Ez az egyik törésvonal tehát a két csoport áldozati státuszában: *„ugyanúgy jártak, mint mink, csak jobban”,* azaz mégsem úgy. Mert igaz ugyan, hogy *„ezek az emberek is meg voltak verve, csak avval a különbséggel, hogy mi harminc kilóval mentünk el innen, ezek meg még az istállótrágyájukat is elhozták. Mindent az égvilágon, a cserepeiktől kezdve mindent hozhattak”.* Vagy: *„ők viszont szerencsések voltak olyan szempontból, hogy ők még a kutyaházat is elhozhatták, ha hét vagonra volt szükség, még a szénájukat is elhozták, mert természetesen lovakat, ökröket, amijük volt, vagonban elhozták, és itt kaptak földet”. „Mondjuk a fölvidékiek, ezek mindent elhozhattak. Ha csak egy malacnak való kifli volt, azt is. S minket csak batyuval. Jobb is volt, könnyebben tudtunk hazajönni. Mert úgyis csak hazavágytunk.”*

Ennek a törésvonalnak a határozottságát jelzi, hogy a visszaemlékezők a két csoport státuszában meglévő különbözőségeket jelképes módon is kifejezésre juttatják. Egy több évtized alatt felépített eg-

zisztencia szempontjából, egy ilyen helyzetben, a realitásokat figyelembe véve elhanyagolhatónak tűnik a *kutyaház* vagy a malacnak való *kifli* elhozatalának lehetősége. A visszaemlékezők azonban éppen a köztük lévő különbséget akarták érzékeltetni. Azt, ami nem, vagy csak részben írható le a hét vagon és a 30-50 kg tényeivel.

Az „ők mindent hozhattak” sérelmét tovább mélyíti az a tény, hogy itt a szlovákiai magyarok a svábok házait, földjeit kapták meg. Nem elég tehát, hogy „ők” mindent hozhattak, és „mi” meg semmit nem vihettünk, még a miénket is megkapták.

„Amikor az első felvidékiek jöttek, akkor nekünk még megvolt mindenünk, megvolt még a vagyon. Én is lovas kocsival voltam a vokányi állomáson, és akit odáig hoztak felvidékit, elhoztam azt a családot, és ahol Újpetrén ki volt jelölve, abba a helybe, le lett pakolva, és ott maradt. Miután minket kitelepítettek, akit én a vokányi állomásról Újpetrére hoztam, és máshol volt elhelyezve, mikor visszajöttünk Németországból, az volt a mi lakásunkban, a mi vagyonunkban.”

„Hát akkor jöttek Fölvidékről a magyarok. Ezek sok mindent hozhattak. A bútoraikat, az állataikat, sőt, volt, aki a trágját is hozta. De hát itt megkaptak mindent, a sváb házak tele voltak bútorral, rengeteg érték volt egy ilyen parasztházban. Ló, minden itt maradt, minden, minden. Meg akkor már volt újbor a pincében és csépelve volt rengeteg takarmány, búza, árpa, zab, hát minden itt maradt, mindent el kellett hagynunk, mindent, mindent.”

„Sásdon találkoztunk, mikor kifelé mentünk. A fölvidékiek jöttek errefelé beazonozva, mi mentünk kifelé beazonozva. Hogy ők mi mindent hoztak ezekben a vagonokban! Nekik nem egy vagon volt, és nem tudom hány család rajt, nekik szép vagonjuk volt és be volt rendezve, mint egy szoba, beláttunk az ajtón. Asztal a közepén, terítő az asztalon. A jószágok máshol voltak, a lovak, a szerszámok, a kocsijuk, s fájuk is volt. Minden, amijük csak volt, mindent szabad volt elvinni. És nekünk nagyon keveset, a legszükségesebbet, ami itthon maradt, az mind elment.”

Őket is „más helyre ültették. Csak ők jobban jártak, mert ők több mindent hozhattak. És ezt a vagyont is megkapták. Ahol mondjuk a parasztot kilakoltatták, kitelepítették, annak a vagyona az övék volt. A föld, a ház a svábé volt, elkobozták. Nekünk semmi sem volt. Se föld, se ház, se tehén, semmi. Csak az a kicsi, amit a batyuból visszahoztunk, semmi más. Ami rajtunk volt.”

A múlt eseményei mindig kétféle nyomot hagynak. Egyrészt az emberek fejében és szellemében, másrészt materiális tények formájában. Mindkettő azonos vonása azonban, hogy a múlt eseményeinek csak egy kis részét alkotják, minthogy a többi elveszett. Figyelemre méltó, hogy ebben a helyzetben, amikor a visszaemlékezők maguk is az események közvetlen érintettjei, kevés teret engednek a személyesnek. Mindenek előtt az általuk fontosnak ítélt tények megállapítására szorítkoznak, amelyek kiválasztása „általában nem szándékos döntés eredménye, sokkal inkább a véletlené, vagy az egyén öntudatlan készítésé”. A tények kiválasztása azonban csak az első

feltétele a múlt helyreállításának. A múlt megértésének elengedhetetlen feltétele az események valamely értékek alapján való mérlegelése, viszonyulás kialakítása, véleményalkotás. Egyes visszaemlékezők is továbblépnek. Immár nemcsak a tények kiválasztásával és viszonyba állításával, de közvetlen módon is megfogalmazzák véleményüket.

A „felvidékiek, akik itt voltak fent, itt az Ipoly mentén, akiket idetelepítettek, ezek még úgy-ahogy szerelvényt kaptak, mindent hozhattak. Minket kopasz seggel küldtek a világ másik végére. [...] Nem tartom igazságos dolognak.”

„Volt a kitelepítés, vagy a kiűzetés. Mert én szerintem, a telepítés az volt, amit a magyar, a csehországi magyar származású emberekkel csináltak, ők mindenüket elhozták. Bennünket ötven kilóval kitettek a marhavagonokba, és úgy mentünk ki Németországba. Nem mindegy, hogy kitelepített vagy kiűzött, nem? Mert ha magának azt mondják, hogy a táskád meg még egy kis cuccot vihetsz magaddal, és a többi mindet itt hagyod, akkor elűztek onnan. Bennünket kiűztek, nem kitelepítettek. Mert sokan azt mondják, hogy kitelepítettek, de nem, ez kiűzetés volt.”

Véleményt alkotnak, mert meg akarják érteni a múltat, azt, ami velük történt. A megértés, az összehasonlítás révén – mint az iménti idézetekből is láthattuk – azonosságokat és különbözőségeket állapítanak meg, amelyeket fogalmilag is igyekeznek leírni. Jól tükrözi ezt a kitelepítés-elűzetés fogalom párhasználatát és tartalmi meghatározását. Véleményt alkotnak, mert a múltat birtokba akarják venni, de nem ítélik meg. Nincs éles határvonal az ítéző alany (magyarországi kitelepített és visszaszökött sváb) és a megítélt tárgy (áttelepített szlovákiai magyar) között. A tényleges határ nem itt húzódott. A „nem tartom igazságos dolognak” megfogalmazása jelzi, hogy a visszaemlékező megértette, hogy – minden egyedi, és különbözőség ellenére – tudatában van a másik személlyel való összetartozandóságának. A „dolog”, ami engem ért, ahogyan ért, az az igazságtalan. A visszaemlékezők különbséget tettek a körülményekben rejlő kényszerek, determinizmusok, és a személy szabadsága között. Tudatában vannak annak, hogy bármennyire is meghatározzák az események együttesét a történelmi körülmények, a személynek valamilyen mértékű választási szabadsága mindig megmarad. Felelősség azonban csak szabadsága mértékéig terheli, ha tehát az egyén összhangban cselekszik akaratával, cselekedeteit erkölcsi síkon lehet megítélni. Ez a tényleges töréspont a személy és személy helyzete között. Az erkölcsi szempontú különbözőségektől akkor nyilvánul meg élesen, amikor a visszaemlékezők a különböző „telepes”, vagy más szóval: kedvezményezett csoportok – székelyek, magyarországi telepések, szomszédos országokból menekülteként érkezett magyarok, szlovákiai magyarok – viselkedéséről, a velük szemben tanúsított magatartásáról beszélnek.

A szlovákiai magyarok megérkezése előtt ugyanis már jelentős mértékű telepítéseket hajtottak végre az országban. 1945 tavaszán el kellett helyezni az ismét hazátlaná vált, a Bácskából menekülteként érkező

bukovinai székelyeket. A földreform végrehajtása kapcsán – ezzel párhuzamosan – mintegy 180 ezer személy hagyta el eredeti lakóhelyét, hogy az ország más, svábok által lakott vidékein jusson földhöz. Ez utóbbi telepítési akciónak nem szakmai, jóval inkább politikai indokai voltak. A kommunista párt így akart szavazóbázist teremteni a maga számára az őszi választásokra. E két nagyarányú akcióval együtt a németek egy részét (1946 decemberéig 120 ezer személyt) – kitelepítették Németországba.

A visszaemlékezők határozottan megkülönböztetik e csoportok tagjait. Egymástól való elhatárolásuk megnevezésükben is megmutatkozik. Azonos módon, egy fogalommal, a „telepesek” megnevezéssel csak két visszaemlékező határozza meg őket. A többiek a bukovinai székelyeket „csángók”-nak, vagy „székelyek”-nek, a belső telepítés során, az ország más vidékeiről érkezőket „telepesek”-nek hívják, a szlovákiai magyarokat leginkább „felvidékiek”-nek, vagy „cseszkók”-nak, míg a szomszéd országból érkezőket „menekültek”-nek nevezik. A „telepes” szó jelentése magában foglalja a csoportok tagjai közötti legélesebb különbséget, nevezetesen: míg a többi csoport tagjai valamely kényszer hatására, ők önként választották azt a lehetőséget, hogy földet, házat, ingóságot kapjanak a svábok vagyonaiból. A visszaemlékezők erkölcsi ítélete egyértelmű.

„Csavargók, akinek nem volt semmije, azok meghallották, meg hirdették is ezekben a községekben, hogy Eleken ennyi és ennyi ház megüresedett a telepítés folytán, és itt lehet szinte majdnem mindenhez... házhoz, jószág-hoz jutni. Nagyon sokan... úgy hallottam, hogy tizenhét községből jöttek ide, most megint csak rosszul hangzik: de minden községnek a salakja. Itt volt a nézeteltérés abban az időben. Azok azt mondták, hogy büdös svábok, meg ha hallották, hogy svábul beszél az utcán a szomszédjával, vagy valakivel, akkor mindjárt rászóltak: Nem tudok magyarul beszélni?” [...] Aztán az itthon maradt németek is mondták, hogy telepesek, meg csavargó telepesek. Ezt el is lehet képzelni.”

„Éjjel jöttek, egy-két óra körül, betörték az ajtót, és úgy jöttek be. A telepesek, akiket idehurcoltak Pest környékéből, azok kezdték a cirkuszt. Az egyik tag bement a spájzba, leakasztott egy sonkát, odavágta az asztalra, és azt mondta: Egyetek ebből a sváb sonkából! Állt ott egy liter bor, s azt kérdezte: Mi ez? Mondom: bor. Szabad inni belőle? Mondom: lehet. Akkor először nekem kellett inni, nehogy meg legyen mérgezve. [...] Öreganyámat kilökték az ajtóból, egy kis széklet akart magával vinni, ráülni. Kivette a kezéből és nekivágta a szomszéd falának: Ez úgysem kell magának Németországban! Oda volt akasztva a rózsafüzér, azt leakasztotta, odaadta öreganyámnak a kezébe, s azt mondta: Mama, imádkozzon, hogy minél előbb kerüljön Németországba! [...] Ezeknek, akiket Pestről idehoztak, biztos azt mondták, hogy menjenek le Baranyába, ott a svábokba beleszökkennek, és úgy tudnak élni, mint Marci Hevesen! Ott a sült galambok jönnek, repülve, nem is kell dolgozni. És nem értettek semmihez, csak idehozták őket.”

„És aztán jöttek reggel a lovas kocsik, akik meg voltak fogadva, mert akkoriban már betelepítettek voltak. Az

volt az előzménye, hogy még kitelepítés nem volt, de már hetekkel, hónapokkal azelőtt betelepítés már volt. Akik a listán voltak, azokat szépen eltették a lakásukból, a saját házukból a hátsó lakásba, a nyári konyhába, vagy a kamrába, valahova beleköltöztették, és a szép lakásba beültek a telepesek. És ott élvezték a szép bútort, a lakást. Mi kihozni nem tudtuk, eltüzelnéni nem lehetett, élvezték a szép lakást, a gazda meg úgy élt ott, mint egy kivert koldus...”

„Ilyen link, lumpen emberek jöttek össze, ez minden faluban, mindenhol voltak ilyen semmirevalók. Ezek kaptak földet, mert ment a Rákosi-rendszer, én is ellenség voltam sokáig”

„...én azt mondom, hogy azok az emberek, akik idejöttek annak idején, negyvenhat-negyvenhét-negyvennyolcban, akik idetelepültek az üres házakba, azok csinálták a problémát, mert mi ugyanúgy fogadtuk őket, mint akárkit. Jó, az már más volt, amikor a saját házából kitűrtak, az nyilvánvaló, hogy nem tetszett az embernek, de attól függetlenül sosem mondtuk azt, hogy ilyen büdös, vagy olyan büdös, mint hogy ránk mondták, hogy büdös sváb. Soha, soha. [...] Énszerintem a politikusok csinálták, mint akárcsak most is.”

Bár a visszaemlékezők a telepesek esetében is elismerik, hogy „a politikusok csinálták”, biztatták, félrevezették, fölbujtották őket, ez azonban nem csökkenti és nem relativizálja személyes tetteikért viselt felelősségüket. Erkölcsi megítélésük egyértelműen negatív.

A visszaemlékezésekben a munka szeretete, a szorgalom, a szakértelem, a vallásosság, a helyi közösséghez való integrálódás készsége és képessége, a szolidaritás megléte vagy hiánya az 1940-es évek végétől új csoportképző, kohéziós elemként jelennek meg. Ezek megléte, vagy hiánya már nem csak „mi” és „ő közöttük”, de az egyes kedvezményezett csoportok között is törésvonalat képez. A telepesek hozzá nem értése, agresszivitása, a munkakultúrában mutatkozó különbség, amely már nem a svábok és betelepülők között, sokkal inkább telepesek és székelyek valamint felvidékiek és svábok között húz határvonalat. Vitathatatlan az is, hogy a kitelepített, majd visszazökött sváboknak sokat jelentett az a szolidaritás, és segítőkészség, amellyel a szlovákiai magyarok segítették újbóli megkapaszkodásukat. Az ő szolidaritásukat pedig valószínűleg hasonló tapasztalataik erősítették. „A házainkba felvidékieket telepítettek. Még negyvenhétben. De a nagymamám itt maradt és kapott – itt a házban, ahol most is lakunk – egy szobát. Mikor idejöttünk, akkor egy szobában voltunk egy darabig. Ez egy gyermektelen család volt. Közben ötvenháromban megnősültem, akkor még egy szobát adtak, úgyhogy volt egy szoba-konyha a családnak, édesapámnak meg édesanyámnak. Ötvenhétben meghalt a néni, és akkor a férje eltartási szerződést csinált, és akkor megkaptuk a házat. Hatvanhatban halt meg Pécsen, a kórházban. Csak az illetéket kellett megfizetni. Így volt ez a történet, ez az élet.”

Egy Nagynyárádról kitelepített, majd oda visszazökött család a pincesoron, korábbi pincéjükben húzta meg magát. A tél beállta után ott azonban nem tudtak tovább maradni. Az egykori lakóházukba telepített felvidékiekhez kéredeztek be.

„...akik a mi házunkban voltak fölvidékiek, nagyon-nagyon rendes emberek voltak. [...] Édesapám, édesanyám ide lejöttek, mert akkor volt itt túl egy kisebb ház is, és ők csak hárman laktak itt, a férj, a feleség és a fiú. Azt mondták, hogy ők nem tudnak mondani semmit, mert a fiú, aki fölvasárló volt, nem volt otthon. Azt mondták, majd ha ő hazajött. A fiú egyből azt mondta: Straub bácsi, maguk ideköltözhetnek. Apám azt mondta, nem akarok itt semmit sem tartani, semmit. De azért hátul tartottunk dísznót, egy kis csibét, hogy legyen. Ezek az emberek visszafogadtak, nagyon jók voltak. Mert ők is így átélték, mert önék is el kellett jönniük. Voltak, akik átélték, és nem voltak ilyenek, de ők nagyon rendesek voltak. Édesapám azt mondta, ha a mienk is volt, de tőlünk elvették, azoktól az emberektől is elvették az övéket, nem nyúlunk semmihez, még egy gyümölcshez se, ha nem adnak, semmihez nem nyúlunk. És úgy is volt. Ha nekik munkájuk volt a földön, gyapotot kellett szedni, akkor mi mind mentünk és mindig segítettünk. Itthon az édesapám etetett is, mikor az asszonyoknak el volt törve a keze, anyám fejt, mindent megcsináltunk. [...] Reggel ötkor fölkelünk, hátramentünk a pincébe, ott volt megcsinálva a kajánk, ami egy napra kellett, mikor Sátorhelyre jártam. Este haza oda, ott vacsoráztunk, és tíz óraker ide vissza. Ez minden áldott nap. Negyvenkilenctől ötvenháromig, akkor ők elmentek Pestre. [...] Akkor csak úgy átvettük a földjüket, ... csak hogy legyen hol laknunk.”

„Ezek az emberek, akik Felvidékről jöttek, ezek jó családok voltak, mert vallásosak is voltak, és kicsit úgy együtt is éreztek, tehát itt nem volt olyan probléma, hogy nem értünk volna össze, mi gyerekek, együtt jártunk már iskolába, a mai napig is jól megvagyunk egymással.”

A helyi hatalom képviselői sokszor nem nézték jó szemmel, hogy ezeknek a csoportoknak a tagjai közelednek egymáshoz. Érdeklükben állt a konfliktusok fönntartása, ezért a visszaszökött svábokat önként befogadó szlovákiai magyarokat fenyegetéssel, megfélemlítéssel vették rá az együttlakás megszüntetésére.

„Akkor itt a szomszédban, ez volt a mi házunk. Felvidékiek kapták meg a házat, ezek onnan lettek ide telepítve. Ez a felvidéki ember azt mondta: Jöjjenek ide hozzám, mert elég nagy ez a ház! Mit csináljunk? Jó, ideköltöztünk, nem volt semmink, egy kanál sem volt, ide jöttünk hozzájuk, itt laktunk náluk egy évig. Egyszer jött, s mondja apámnak: Maguknak el kell menni innen! Azt mondja apám: Hát miért? Mert a kulák és a felvidéki nem lehet együtt. Kulák és felvidéki – azt mondja apám – nincs is együtt! Mert mi úgy voltunk könyvelve, mint kulákok.”

„A felvidékiek, két idős ember volt, már hatvan-hatvanöt évesek, azok mentek be abba a házba. Hatalmas ház volt, legalább nyolc szoba volt ott, nagy istálló. Gazdag parasztok voltak, s oda befogadtak. Egyszer csak összejöttek [...] a felvidékiektől nem kellett félni, nem is bántottak minket, ki is jöttünk velünk. De mindig voltak ilyen emberek, akik piszkálták... Ezek a komcsik, akik ilyen semmirevalók voltak, azt mondták, így meg úgy. Összehívtak minket. Ti beveszitek ezeket a svábokat? Éjjel felkelnek, elvágják a nyakatokat! – így beszéltek. És akkor el kellett menni innen.”

Az elbeszélés szempontjából fontos az is, hogy miről nem beszélnek a visszaemlékezők. A megker-

dezettek közül senki nem érintette, tabuként kezelte a kitelepítések indokaként hangoztatott kollektív bűnösségelvét. Sem a saját, sem a másik csoport kapcsán nem tér ki arra, hogy vajon mit gondol a kitelepítés okaként hangoztatott, az adott kisebbség bűnösségének voltát tényként kezelő politikai indoklásról.

A szlovákiai magyarok kedvezményezett státuszának tartalmi elemeként csak egyetlen elbeszélő említi a „házába” való visszatérést, de ezt is azzal a különbségtétellel teszi, hogy Magyarország az ő hazájuk (volt), Németország viszont nem volt az a magyarországi sváboknak. Az idekerülésnek tehát pozitív, míg az odakerülésnek negatív jelentéstartalmat ad.

„Mikor mi mentünk kifelé, akkor Szlovákiából ők jöttek befelé. És integettek. De ők Magyarországra, mi meg Németországba mentünk. Más volt, mert az a terület Magyarországhoz tartozott valamikor, és ők Magyarországra jöttek be. De minket oda ki.”

Pierre Nora francia történész emlékezet és történelem viszonyát egymással szembenálló fogalmaként határozza meg. „Emlékezet, történelem: távolról sem egyjelentésű fogalmak, rá kell ébrednünk, hogy minden szembeállítja őket. Az emlékezet maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak... a történelem (ellenben) mindig problematikus és tökéletlen rekonstrukciója annak, ami már nem létezik.” Természetesen elismerem, hogy tanú és történész nem ugyanolyan módon kezeli az igazságra törekvést, de a visszaemlékező elbeszélése gazdagítja a történelmet. A kétféle elbeszélés kiegészíti egymást. Az emlékezet feladata nem a múlt újratereztése. Segítségével egyén és közösség saját önazonosságához jut közelebb, amennyiben az emlékezet révén megtörténik az elfojtott emlékek visszaszerzése, megértése, majd marginalizálása.

Irodalom:

1. A szlovákiai magyarok kényszertelepítésének emlékezete 1945-1948. Szerk.: Szarka László. Komárom, 2003.
2. „Kitelepítettek – Visszaszököttek – Visszatérők” címmel 2005-2007. között folyt a történelmi és szociológiai kutatás. A kutatás a témához kapcsolódó levéltári forrásokat tárta fel, és az érintettekkel 50 interjú is készült. Sem az érintettek körére, sem még élő tagjainak létszámára vonatkozóan nincsenek pontos adataink. A különböző források 4 és 15 ezer közöttire teszik a kitelepített majd visszaszökött svábok számát. Természetesen nincsenek pontos adataink e csoport még élő tagjainak számáról sem. Az interjúalanyok kiválasztására a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának segítségével került sor, illetve maguk az interjúalanyok is javasoltak más, általuk ismert személyeket. Az interjúkat leírtuk. Az interjúk őrzési helye az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
3. Tzvetan Todorov: A rossz emlékezet, a jó kísértés. Mérleg a XX. század. Budapest, 2005.